Математички факултет
Универзитет у Београду

Електронске лекције из диференцијалног рачуна креиране коришћењем програмског пакета ГеоГебра

- мастер рад -

Јована Јездимировић

Београд,
2013. год.

Предговор

Диференцијални рачун је област математичке анализе која се бави изучавањем и применом извода, а чији корени досежу до 17-ог века и времена познатих математичара Њутна и Лајбница. Како је примена диференцијалног рачуна током времена експоненцијално расла, тако је и нова теорија заинтересовала многе научнике и математичаре попут: Ојлера, Лиувила, Римана, Фуријеа, Абела и многих других који су ову област додатно развили и популаризовали. До почетка 21-ог века, откривене су многе физичке манифестације које се лако могу моделовати помоћу диференцијалног рачуна. Овако засновани модели показали су се корисним у: физици, хемији, медицини, механици, електротехници, финансијама и многим другим наукама, што сведочи о значају поменуте теорије.

У овом раду се настојало да се разни математички концепти из диференцијалног рачуна приближе и објасне на један нов начин, као и да се прикаже његова примена у различитим природним наукама. Састоји из седам поглавља, реализован је кроз електронске лекције и организован на следећи начин.

Прво поглавље, „Функције једне реалне променљиве”, садржи основне појмове математичке анализе који се користе при: дефинисању, одређивању особина и скицирању графика основних елементарних функција. Сваку лекцију, у циљу боље методичке продуктивности, прате одговарајуће анимације креиране у ГеоГебри. На крају поглавља су приказани примери карактеристичних функција датих у параметарском облику и поларним координатама.

Друго поглавље, „Низови”, се бави дефинисањем и особинама: граничне вредности низа, Кошијевим и монотоним низовима. На крају сваке лекције се налазе задаци који прате и објашњавају претходно изложену теорију. Као прилог је дат кратак историјски увод.

Треће поглавље, „Гранична вредност функције”, се бави дефинисањем и особинама граничне вредности функције кроз теорију, задатке и пратеће анимације у ГеоГебри. У прилогу су дате и особине асимптота графика функције, смене променљивих и кратак историјски увод.

У четвртом поглављу, „Непрекидност функције”, су приказани примери прекидних и непрекидних функција и дефинисани појмови везани за ову област. Акценат је на примени приказане теорије кроз теоријски увод и анимацију нумеричке методе половљења интервала.

Пето поглавље, „Изводи”, је посвећено визуелизацији појмова: дефиниције и геометријског тумачења извода, диференцијабилне функције, диференцијала и извода вишег реда. Приказано је неколико модела из физике и хемије који илуструју практичну употребу наведене теорије. Као прилог је дата таблица најчешће коришћених извода.

У шестом поглављу, ,,Примена извода", приказан је модел из земљотресног инжењерства који илуструје практичну употребу наведене теорије као и илустрације Теорема о међувредности, Тејлорове и Маклоренове формуле, Лопиталовог правила и бројних графика функција.

Седмо поглавље, ,,ГеоГебра", акцентује практичну примену овог програмског пакета у визуелизацији разних математичких концепата и апстрактних појмова као и значај за употребу у настави.

Пријатна ми је дужност да се овом приликом захвалим свом ментору доц. др Мирославу Марићу, на корисним сугестијама и примедбама, као и члановима комисије: проф. др Александру Такачију на уступљеним материјалима и академику проф. др Миодрагу Матељевићу на сарадњи.

Јована Јездимировић

У Београду, 2013. год.

Садржај

1 Функције једне реалне промењиве

1.1 Основни појмови

Функције једне реалне промењиве, чешће: функције, су оне функције чији су и домен и кодомен подскупови скупа реалних бројева $\mathbf{R}$.
Запис $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$ означава функцију која пресликава скуп $\mathbf{A}$ у скуп $\mathbf{B}$, док $f(x)$ означава вредност из кодомена $\mathbf{B}$, која је додељена вредности x из скупа $\mathbf{A}$.
За величину $x \in \mathbf{A}$ кажемо да је независно промењива (или оригинал), а за величину $y = f(x) \in \mathbf{B}$ кажемо да је зависно промењива (или слика).
Функција је задата одређивањем уређене тројке $(\mathbf{A}, \mathbf{B}, f)$.
Функција је најчешће дата аналитичким изразом $y = f(x)$, или таблично.

Дефиниција 1. **График функције** $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$ је подскуп G_f скупа $R^2 : R \times R$ дат са: $G_f = \{(x, f(x)) | x \in \mathbf{A}\}$.
График функције $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$ се назива и **крива** задата функцијом f.

Дефиниција 2. За функцију $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$ кажемо да је:
а) **инјекција** ако је:

$$x_1, x_2 \in \mathbf{A} \wedge f(x_1) = f(x_2) \Rightarrow x_1 = x_2$$
$$x_1, x_2 \in \mathbf{A} \wedge x_1 \neq x_2 \Rightarrow f(x_1) \neq f(x_2)$$

б) **сурјекција** ако је:

$$(\forall y \in \mathbf{B})(\exists x \in \mathbf{A}) \qquad y = f(x)$$

в) **бијекција** ако је: функција f инјективна и сурјективна.

Само се у случају бијективне функције f може дефинисати њена инверзна функција f^{-1} (што се може видети у [7]).

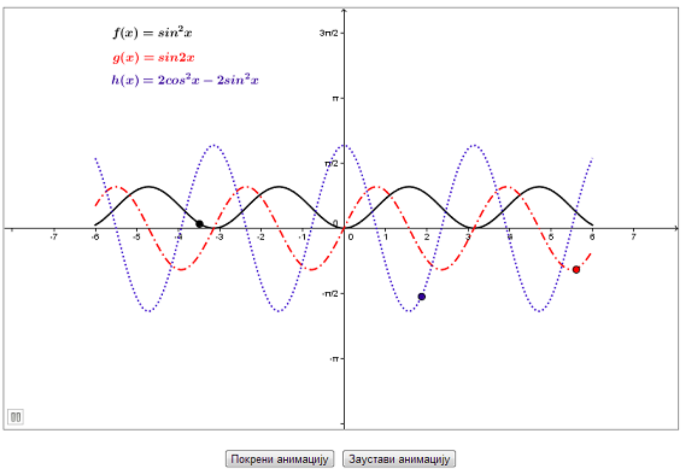

Слика 1.1. *Анимација функција једне реалне промењиве*

1.2 Особине функције

За функције $f, g : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$ важи:

$$(f+g)(x) = f(x) + g(x), x \in \mathbf{A},$$

$$(f-g)(x) = f(x) - g(x), x \in \mathbf{A},$$

$$(f \cdot g)(x) = f(x) \cdot g(x), x \in \mathbf{A},$$

$$(\frac{f}{g})(x) = \frac{f(x)}{g(x)}, x \in \mathbf{A}, g(x) \neq 0$$

Производ λf, где је λ реалан број, је дефинисан са $(\lambda f)(x) = \lambda f(x)$.

Испитати функцију значи одредити њене особине, а на основу истих се може нацртати и крива. Неке од важних особина функције су:

1) **Парност/непарност:**

Скуп $\mathbf{A} \subset \mathbf{R}$ је симетричан (према координатном почетку) ако за све $x \in \mathbf{A}$ важи да и $-x \in \mathbf{A}$. Функција $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$, где је скуп $\mathbf{A}$ симетричан, је **парна** ако важи: $(\forall x \in \mathbf{A}) f(-x) = f(x)$. Геометријски, то значи да је график парне функције осно симетричан у односу на y-осу.
Функција $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$, где је скуп $\mathbf{A}$ симетричан, је **непарна** ако важи: $(\forall x \in \mathbf{A}) f(-x) = -f(x)$. Геометријски, то значи да је график непарне функције централно симетричан у односу на координатни почетак.
Функција може бити или **парна**, или **непарна** или **ни парна ни непарна**.

2) **Ограниченост:**

Функција $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$ је **ограничена** на скупу $\mathbf{X} \subset \mathbf{A}$ ако постоји константа $C > 0$ са особином $(\forall x \in \mathbf{A}) |f(x)| \leq C$.

3) **Периодичност:**

Функција $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$ је **периодична** на $\mathbf{A}$ ако постоји реалан број $\tau \neq 0$ са особином: $(\forall x \in \mathbf{A})\ x + \tau \in \mathbf{A},\ f(x+\tau) = f(x)$.
Број τ се тада назива период функције $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$.
Основни период функције f је најмањи позитивни **период** те функције (ако постоји).

4) **Монотоност:**

Функција $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$:

а) **Монотоно расте** (респективно не опада) на $\mathbf{A}$ ако за сваки пар $(x_1, x_2) \in \mathbf{A} \times \mathbf{A}$ важи $x_1 < x_2 \Rightarrow f(x_1) < f(x_2)$
(респективно $x_1 < x_2 \Rightarrow f(x_1) \leq f(x_2)$).

б) **Монотоно опада** (респективно не расте) на $\mathbf{A}$ ако за сваки пар $(x_1, x_2) \in \mathbf{A} \times \mathbf{A}$ важи $x_1 < x_2 \Rightarrow f(x_1) > f(x_2)$
(респективно $x_1 < x_2 \Rightarrow f(x_1) \geq f(x_2)$).

5) **Екстреми:**

Функција $f : \mathbf{A} \to \mathbf{B}$ има:

а) **Локални максимум** (респективно строги локални максимум) у тачки $x_0 \in \mathbf{A}$ ако постоји број $\epsilon > 0$ са особином да важи

$$x \in (x_0 - \epsilon, x_0 + \epsilon) \cap \mathbf{A} \Rightarrow f(x) \leq f(x_0)$$

(респективно $x \in (x_0 - \epsilon, x_0 + \epsilon) \cap \mathbf{A} \Rightarrow f(x) \leq f(x_0)$).

б) **Локални минимум** (респективно строги локални минимум) у тачки $x_0 \in A$ ако постоји број $\epsilon > 0$ са особином да важи

$$x \in (x_0 - \epsilon, x_0 + \epsilon) \cap \mathbf{A} \Rightarrow f(x) \leq f(x_0)$$

(респективно $x \in (x_0 - \epsilon, x_0 + \epsilon) \cap \mathbf{A} \Rightarrow f(x) \leq f(x_0)$).

в) **Глобални максимум** (респективно глобални минимум) у тачки $x_0 \in \mathbf{A}$ ако је $f(x_0)$ највећа (респективно најмања) вредност функције f на $\mathbf{A}$.

Осим наведених особина, у испитивању функција, наводе се још и особине:

1) **конвексност/конкавност функције**,
2) **превојне тачке** и
3) **асимптоте**

које ће у наставку бити детаљно објашњене.

1.3 Елементарне функције

Основне елементарне функције су:

1) **Степена функција:**

Степена функција је функција облика $f(x) = x^n, x \in \mathbf{R}$, за фиксно $n \in \mathbf{N}$ (за $n = 0$ функција је константа). Нека је n паран број. Тада функција f има минимум у тачки $x = 0$, опада на интервалу $(-\infty, 0]$, расте на интервалу $[0, \infty)$ и парна је. Нека је n непаран број. Тада функција f расте на скупу $\mathbf{R}$ и непарна је.

2) **Полиноми:**

Функција $f : \mathbf{C} \to \mathbf{C}$ дефинисана са $f(x) = P_n(x) = a_0 + a_1x + \ldots + a_nx^n$, $(x \in \mathbf{C}, n \in \mathbf{N})$ где су $a_0, a_1, \ldots a_n \in \mathbf{C}$, ако је $a_n \neq 0$ се назива полином степена n. Константа је полином нултог степена. Бројеви $a_0, a_1, \ldots a_n$ су коефицијенти полинома $P_n(x)$. Нула полинома $P_n(x)$ је број $x_0 \in \mathbf{C}$ такав да је $P_n(x_0) = 0$. График полинома $P_1(x) = a_0 + a_1x, a_1 \neq 0, a_0, a_1, x \in \mathbf{R}$ је права, а график полинома $P_2(x) = a_0 + a_1x + a_2x^2, a_2 \neq 0, a_0, a_1, a_2, x \in \mathbf{R}$ је парабола.

Теорема 1. *(Основни став алгебре) Сваки полином степена $n \in \mathbf{N}$, има тачно n нула, међу којима може бити и једнаких.*

3) **Рационалне функције:**

Количник полинома P_n и Q_m , $R(x) = \frac{P_n(x)}{Q_m(x)}$ се назива рационална функција. Ако је $n < m$ кажемо да је $R(x)$ права рационалана функција. Свака рационална функција се може изразити као збир једног полинома и једне праве рационалне функције.

4) **Експоненцијална функција:**

Експоненцијална функција је функција облика $f(x) = a^x$, $x \in \mathbf{R}$, $a > 0$ и $a \neq 1$. Функција $y = a^x$ $(a > 0$ и $a \neq 1)$ монотоно опада за $a < 1$ и монотоно расте за $a > 1$. Функција $y = a^x$ је позитивна за све $x \in \mathbf{R}$ (више примера у [6]).

5) **Логаритамска функција:**

Логаритамска функција је функција облика $f(x) = log_ax, x \in \mathbf{R}_+$, $a > 0$ и $a \neq 1$. Функција $f(x) = log_ax$, где је $x > 0$, $a > 0$ и $a \neq 1$ је инверзна функција за функцију $y = a^x$ јер је $a^{log_ax} = x$. Функција $f(x) = log_ax$ монотоно опада за $0 < a < 1$ и монотоно расте за $a > 1$ (више примера у [6]).

6) **Тригонометријске функције:**

$$f(x) = sinx, x \in \mathbf{R}$$

$$f(x) = cosx, x \in \mathbf{R}$$

$$f(x) = tgx, x \in \mathbf{R} \setminus \left\{ \frac{(2k+1)\pi}{2} | k \in \mathbf{Z} \right\}$$
$$f(x) = ctgx, x \in \mathbf{R} \setminus \{k\pi | k \in \mathbf{Z}\}.$$

7) **Инверзне тригонометријске функције (циклометријске или аркус функције):**

$$f(x) = arcsinx, x \in [-1, 1]$$
$$f(x) = arccosx, x \in [-1, 1]$$
$$f(x) = arctgx, x \in \mathbf{R}$$
$$f(x) = arcctgx, x \in \mathbf{R}.$$

Елементарне функције се добијају применом коначног броја алгебарских операција: сабирања, одузимања, множења и дељења, као и коначно много операција композиције, на основне елементарне функције.

Пример 1. *Интерактивна промена графика функције*

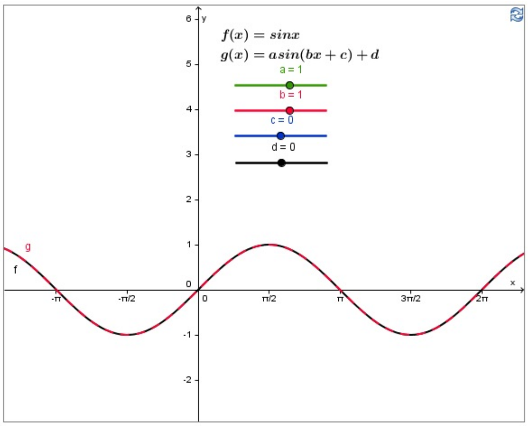

Слика 1.2. *График функције sinx*

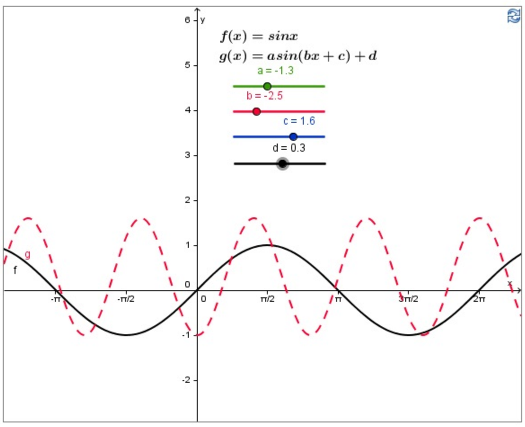

Слика 1.3. *Трансформација графика функције sinx са више параметара*

1.4 Функција дата у параметарском облику

Функција $y = f(x)$, $x \in (a, b)$ је дата у **параметарском облику** ако је

$$x = \phi(t), y = \psi(t), t \in (\alpha, \beta)$$

где је $\phi, \psi : [\alpha, \beta] \to \mathbf{R}$, при чему је ϕ строго монотона функција.
Важи да је $a = \phi(\alpha)$ и $b = \phi(\beta)$.
Приметимо да су x и y повезани преко параметра t.

Пример 2.

а) Параметарска једначина **циклоиде**:

$$x = a(t - sint), y = a(1 - cost), \qquad a > 0, t \in \mathbf{R},$$

б) Параметарска једначина **астроиде**:

$$x = acos^3t, y = asin^3t, \qquad a > 0, t \in \mathbf{R}.$$

1.5 Функција дата у поларним координатама

Нека је у Декартовом правоуглом систему са O означен координатни почетак и нека је $A(x, y) \neq O(0, 0)$ тачка xy равни.
Означимо са ρ растојање тачке A од координатног почетка O, а са ϕ угао између OA и позитивног смера x-осе.
Тако одређени бројеви ρ и ϕ се називају **поларне координате** тачке A.

Веза између поларних и Декартових координата је дата релацијама:

$$x = \rho cos\phi \qquad y = \rho sin\phi.$$

Дакле, тачка A у Декартовом координатном систему је одређена како правоуглим координатама x и y тако и поларним координатама ρ и ϕ.

Пример 3**.**

а) Поларне координате **Бернулијеве лемнискате**:

$$\rho^2 = a^2cos2\phi,$$

б) Поларне координате **кардиоиде**:

$$\rho = a(1 + cos\phi).$$

Пример 4. *Анимација графика кардиоиде*

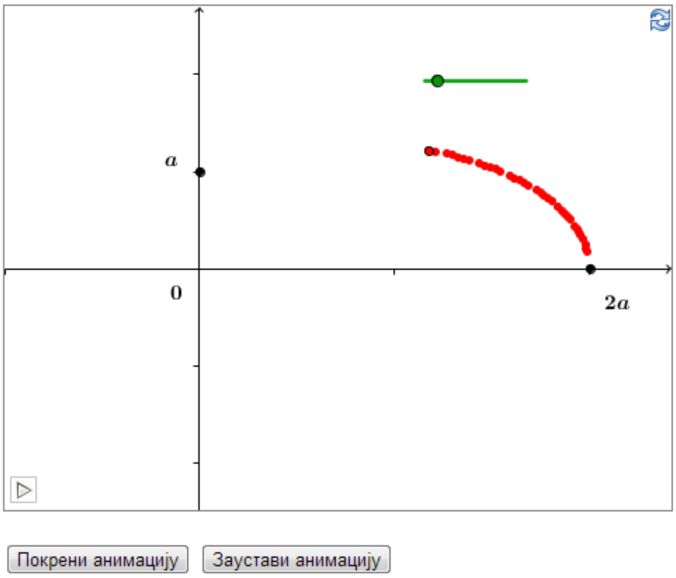

Слика 1.4 *Анимација графика кардиоиде*

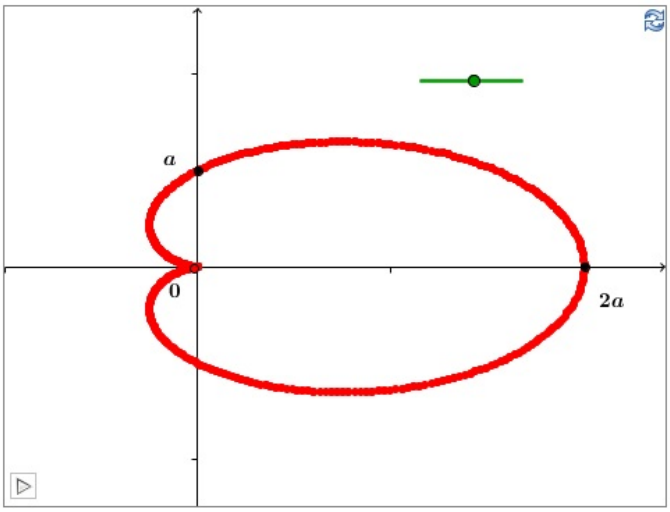

Слика 1.5 *Крај анимације графика кардиоиде*

2 Низови

Чешки математичар и теолог Болцано[1] и познати француски математичар Огистен Коши[2] су скоро истовремено, двадесетих година 19-ог века, понудили концепт граничне вредности низа.
Иако су, већ поменути концепти, били различити водили су ка истом циљу.

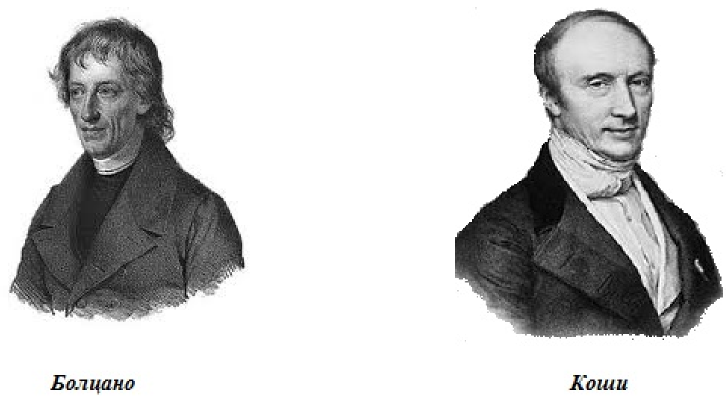

Слика 2.1. *Болцано и Коши*

Болцанова дефиниција:

,,Ако су $a_1, \ldots, a_n, \ldots$ ***такви да за било коју дату малу вредност разлика између*** a_n ***и*** a_{n+r} ***постаје и остаје мања од дате мале вредности како*** n ***расте, постоји тачно једна вредност којој се дати низ приближава."***

Кошијева дефиниција:

,,Када се узастопне вредности променљиве приближавају неограничено одређеној вредности, да би се на крају разликовале од ње произвољно мало, та одређена вредност се назива граничном вредношћу осталих."

Болцанова дефиниција се називала **унутрашњи критеријум конвергенције**, а Кошијева **спољашњи критеријум конвергенције** (као што се детаљно може видети у [3]).

[1] Bernard Placidus Johann Nepomuk Bolzano (1781-1848), чешки математичар
[2] Augustin Louis Cauchy (1789-1857), француски математичар

2.1 Дефиниција граничне вредности низа

Дефиниција 3. **Низ** a је функција чији је домен скуп природних бројева, а кодомен скуп реалних бројева, односно: $a : \mathbf{N} \to \mathbf{R}$.
Записујемо: $a_n := a(n)$, $n \in \mathbf{N}$ и $a = (a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$. Број a_n се зове **општи члан** низа a.

Пример 5. *Испитати неколико првих чланова низа датих општим члановима:*

а) $a_n = \frac{1}{n}$
б) $b_n = (-1)^n$
в) $c_n = \sin n$

Решење.

а) $a_1 = 1, a_2 = \frac{1}{2}, a_3 = \frac{1}{3}, \ldots$
б) $b_1 = -1, b_2 = 2, b_3 = -3, \ldots$
в) $c_1 = \sin 1, c_2 = \sin 2, c_3 = \sin 3, \ldots$

Дефиниција 5. Реалан број L је **гранична вредност** низа $(a_n)_{n\in\mathbf{N}}$ ако важи:

$$(\forall \epsilon > 0) \qquad (\exists n_o \in \mathbf{N}) \qquad (\forall n \in \mathbf{N}) \qquad n > n_0 \qquad \Rightarrow \qquad |a_n - L| < \epsilon.$$

Ако је L гранична вредност (граница) низа $(a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ тада кажемо да низ $(a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ **конвергира** ка броју L, односно:

$$\lim_{n\to\infty} a_n = L.$$

За низ који не конвергира кажемо да **дивергира**.
Гранична вредност је јединствена.

Дефиниција 6. Низ $(a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$:

а) **Дивергира** у плус бесконачно, у ознаци:

$$\lim_{n\to\infty} a_n = +\infty,$$

ако за сваки реалан број $M > 0$ постоји број $n_0 = n_0(M) \in \mathbf{N}$ такав да за свако $n > n_0$ важи $a_n > M$.

б) **Дивергира** у минус бесконачно, у ознаци:

$$\lim_{n\to\infty} a_n = -\infty,$$

ако за сваки реалан број $M > 0$ постоји број $n_0 = n_0(M) \in \mathbf{N}$ такав да за свако $n > n_0$ важи $a_n < -M$.

Пример 6.

а) $a_n = n$ дивергира у плус бесконачно
б) $a_n = q^n, q > 1$ дивергира у плус бесконачно
в) $a_n = -n^2$ дивергира у минус бесконачно
г) $a_n = (-1)^n$ јесте дивергентан (тј. није конвергентан), али не дивергира ни у плус бесконачно ни у минус бесконачно.

Дефиниција 7. Низ је **ограничен** ако постоји позитиван реалан број M такав да за свако $n \in \mathbf{N}$ важи $|a_n| \leq M$, тј. важи $a_n \in [-M, M]$.

Очигледно је да низ који дивергира не може бити ограничен.

Теорема 2. *Сваки конвергентан низ је ограничен.*

Доказ. Нека је низ $a = (a_n)_{,n \in \mathbf{N}}$ конвергентан и важи $lima_n = L$, када $n \to \infty$. Тада за свако $\epsilon > 0$ постоји $n_0(\epsilon) \in \mathbf{N}$ тако да је $a_n \in (L - \epsilon, L + \epsilon)$, за $n > n_0(\epsilon)$. Нека је ϵ утврђен позитиван број и $M = max\{|L| + \epsilon, |a_1|, |a_2|, \ldots, |a_{n_0}(\epsilon)|\}$. Тада важи $a_n \in [M, -M]$ за све $n \in \mathbf{N}$. □

Пример 7.

а) Конвергентан низ са општим чланом $a_n = \frac{1}{n}$ јесте ограничен тј. $|a_n| \leq 1$
б) Низ са општим чланом $b_n = (-1)^n$, јесте ограничен тј. $|b_n| \leq 1$ али није конвергентан
в) Низ са општим чланом $c_n = n$, није ограничен и није конвергентан.

Пример 8. *Конвергентан низ*

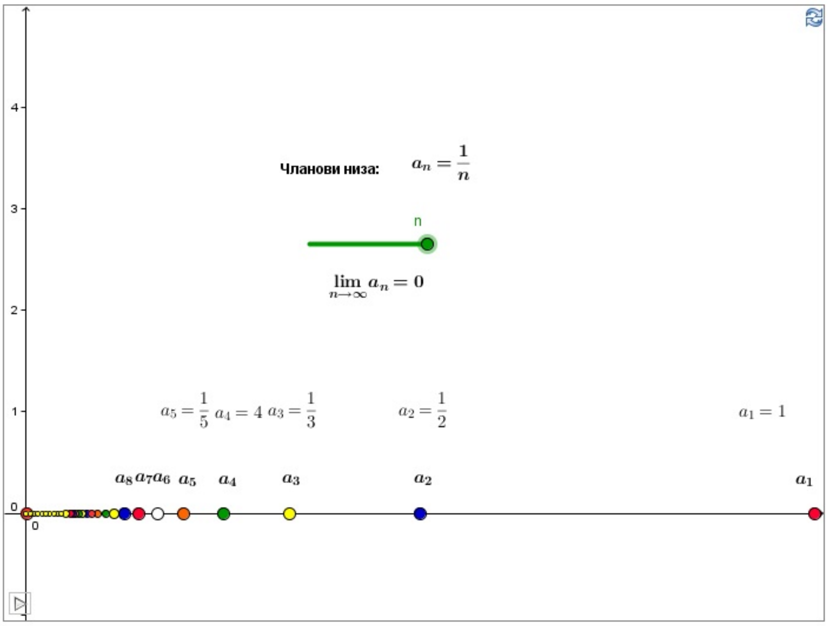

Слика 2.2. *Конвергентан низ* $a_n = \frac{1}{n}$

2.2 Кошијеви низови

Дефиниција 8. Низ је **Кошијев** ако задовољава следећи услов:

$$(\forall \epsilon > 0)(\exists n_0 \in \mathbf{N})(\forall m \in \mathbf{N})(\forall n \in \mathbf{N}) m, n > n_0 \Rightarrow |a_m - a_n| < \epsilon.$$

Услов се може заменити еквивалентним условом:

$$(\forall \epsilon > 0)(\exists n_0 \in \mathbf{N})(\forall n \in \mathbf{N})(\forall p \in \mathbf{N}) m, n > n_0 \Rightarrow |a_{n+p} - a_n| < \epsilon.$$

Теорема 3. *Потребан и довољан услов да низ реалних бројева конвергира је да је Кошијев.*

Пример 9. *Испитати да ли су следећи низови Кошијеви:*

а) $a_n = 1 + \frac{1}{3} + \frac{1}{9} + \ldots + \frac{1}{3^n}$;

б) $b_n = \frac{\sin 1}{1 \cdot 2} + \frac{\sin 2}{2 \cdot 2} + \ldots + \frac{\sin n}{n \cdot (n+1)}$;

в) $c_n = \frac{\cos 1!}{1} + \frac{\cos 2!}{2 \cdot 2} + \ldots + \frac{cosn!}{n^2}$;

г) $d_n = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{9} + \ldots + \frac{1}{n}$.

Решење.

а) $|a_{n+p} - a_n| = |1 + \frac{1}{3} + \ldots + \frac{1}{3^{n+1}} + \ldots + \frac{1}{3^{n+p}} - 1 - \frac{1}{3} - \frac{1}{9} - \ldots - \frac{1}{3^n}| =$

$|\frac{1}{3^n} + \ldots + \frac{1}{3^{n+p}}| = \frac{1}{3^{n+1}} \cdot \frac{1 - \frac{1}{3p}}{1 - \frac{1}{3}} < \frac{1}{3^{n+1}} \cdot \frac{\frac{1}{1}}{\frac{2}{3}} = \frac{1}{2 \cdot 3^n}$

$|a_{n+p} - a_n| < \frac{1}{3n} < \epsilon$

Дакле, низ $a = (a_n)_{,n \in \mathbf{N}}$ је Кошијев, па је и конвергентан.

б) За произвољне $n, p \in \mathbf{N}$ имамо:

$|b_{n+p} - b_n| = |\frac{\sin 1}{1 \cdot 2} + \frac{\sin 2}{2 \cdot 2} + \ldots + \frac{\sin n}{n \cdot (n+1)} + \frac{\sin(n+1)}{(n+1) \cdot (n+2)} + \frac{\sin(n+p)}{(n+p) \cdot (n+p+1)} -$

$\frac{\sin 1}{1 \cdot 2} - \frac{\sin 2}{2 \cdot 2} - \ldots - \frac{\sin n}{n \cdot (n+1)}| \leq \frac{|\sin(n+1)|}{(n+1) \cdot (n+2)} + \frac{|\sin(n+2)|}{(n+2) \cdot (n+3)} + \frac{|\sin(n+p)|}{(n+p) \cdot (n+p+1)}$

$\leq \frac{1}{(n+1)} - \frac{1}{(n+2)} + \frac{1}{(n+3)} + \ldots +$

$\frac{1}{(n+p)} - \frac{1}{(n+p+1)} = \frac{1}{(n+1)} - \frac{1}{(n+p+1)} < \frac{1}{(n+1)}$.

Дакле, низ $b = (b_n)_{,n \in \mathbf{N}}$ је Кошијев, па је и конвергентан.

в) Низ $c = (c_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ је Кошијев, јер за дато ϵ важи:

$|c_{n+p} - c_n| \leq \frac{|\cos(n+1)!|}{(n+1)^2} + \frac{|\cos(n+2)!|}{(n+2)^2} + \frac{|\cos(n+p)!|}{(n+p)^2} \leq \frac{1}{(n+1)^2} + \frac{1}{(n+2)^2} + \ldots + \frac{1}{(n+p)^2} <$

$\frac{1}{n(n+1)} + \frac{1}{(n+1)(n+2)} + \ldots + \frac{1}{(n+p-1)(n+p)} = \frac{1}{n} - \frac{1}{(n+p)} < \frac{1}{n} < \epsilon.$

г) Низ није Кошијев, па треба показати да постоји $\epsilon > 0$ такво да за свако

$n_0 \in \mathbf{N}$ постоје $n > n_0$ и $p \in \mathbf{N}$ такви да је $|d_{n+p} - d_n| > 0$.

Узмимо $\epsilon = \frac{1}{4}$.

Из: $|d_{n+p} - d_n| = \frac{1}{n+1} + \frac{1}{n+2} + \ldots + \frac{1}{n+p} + \geq \frac{p}{n+p}$

следи да за $n = p$ имамо $|d_{n+p} - d_n| = |d_{2n} - d_n| \geq \frac{1}{2} > \frac{1}{4}$, за свако $n \in \mathbf{N}$.

Према томе, хармонијски низ $(d_n)_{n\in\mathbf{N}}$ низ није Кошијев и зато не

конвергира.

2.3 Особине граничне вредности низа

Теорема 4. *Ако су* $(a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ *и* $(b_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ *конвергентни низови и ако постоји* $n_0 \in \mathbf{N}$ *са особином* $(\forall n \in \mathbf{N}) n > n_0 \Rightarrow a_n \leq b_n$ *тада важи*

$$\lim_{n\to\infty} a_n \leq b_n.$$

Теорема 5. *Ако за низове* $(a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$, $(b_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ *и* $(c_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ *постоји број* $n_0 \in \mathbf{N}$ *са особином* $n > n_0 \Rightarrow a_n \leq b_n \leq c_n$, *тада важи импликација*

$$(\lim_{n\to\infty} a_n = \lim_{n\to\infty} b_n = \lim_{n\to\infty} c_n = L) \Rightarrow (\lim_{n\to\infty} b_n = L).$$

Теорема 6. *Ако низови* $(a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ *и* $(b_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ *конвергирају тада важи:*

$$\begin{aligned}
\lim_{n\to\infty}(a_n + b_n) &= \lim_{n\to\infty} a_n + \lim_{n\to\infty} b_n \\
\lim_{n\to\infty}(a_n - b_n) &= \lim_{n\to\infty} a_n - \lim_{n\to\infty} b_n \\
\lim_{n\to\infty}(a_n \cdot b_n) &= \lim_{n\to\infty} a_n \cdot \lim_{n\to\infty} b_n \\
\lim_{n\to\infty} \frac{a_n}{b_n} &= \frac{\lim_{n\to\infty} a_n}{\lim_{n\to\infty} b_n}.
\end{aligned}$$

Теорема 7. *Ако је* $(a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ *конвергентан низ, тада важе следеће једнакости:*

$$\begin{aligned}
\lim_{n\to\infty}(A \cdot a_n) &= A \cdot \lim_{n\to\infty} a_n, \qquad A = const \\
\lim_{n\to\infty}(a_n)^k &= (\lim_{n\to\infty} a_n)^k, \qquad k \in \mathbf{N} \\
\lim_{n\to\infty} \sqrt[k]{a_n} &= \sqrt[k]{\lim_{n\to\infty} a_n}, \qquad k \in \mathbf{N}
\end{aligned}$$

при чему се ако је k *паран број мора додатно претпоставити да су чланови низа* $(a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ *ненегативни.*

Пример 10**.** *Одредити граничну вредност:*

$$\lim_{n\to\infty} \frac{n^5 + 2n^2 + 4}{n^5 + n + 4}.$$

Решење.

$$\lim_{n\to\infty} \frac{n^5 + 2n^2 + 4}{n^5 + n + 4} = \lim_{n\to\infty} \frac{n^5(1 + \frac{2}{n^3} + \frac{4}{n^5})}{n^5(1 + \frac{1}{n^4} + \frac{4}{n^5})} = 1.$$

Пример 11**.** *Одредити граничну вредност:*

$$\lim_{n\to\infty}(-1)^n(\frac{1}{3})^n = 0.$$

Решење.

$$\lim_{n\to\infty}(-1)^n(\frac{1}{3^n}) = 0.$$

Пример 12. *Одредити граничну вредност:*

$$\lim_{n\to\infty} \frac{\sqrt{n}+2}{n+8}.$$

Решење.

$$\lim_{n\to\infty} \frac{\sqrt{n}+2}{n+8} = \lim_{n\to\infty} \frac{\sqrt{n}(1+\frac{2}{\sqrt{n}})}{n(1+\frac{8}{n})} = 0.$$

Пример 13. *Одредити граничну вредност:*

$$\lim_{n\to\infty} \frac{n+\sqrt[n]{2}-1}{n-2}.$$

Решење.

$$\lim_{n\to\infty} \frac{n+\sqrt[n]{2}-1}{n-2} = \lim_{n\to\infty} \frac{n(1+\frac{\sqrt[n]{2}}{n}-\frac{1}{n})}{n(1-\frac{2}{n})} = 1.$$

Пример 14. *Одредити граничну вредност:*

$$\lim_{n\to\infty} \frac{2n^4+3n^2-1}{n^3-2}.$$

Решење.

$$\lim_{n\to\infty} \frac{2n^4+3n^2-1}{n^3-2} = \lim_{n\to\infty} \frac{n^4(2+\frac{3}{n^2}-\frac{1}{n^4})}{n^3(1-\frac{2}{n^3})} = +\infty.$$

2.4 Монотони низови

Дефиниција 9. Низ $(a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ је:

а) **монотоно растући** (респективно: монотоно неопадајући)
ако за свако $n \in \mathbf{N}$ важи $a_n < a_{n+1}$ (респективно ако је $a_n \leq a_{n+1}$)

б) **монотоно опадајући** (респективно: монотоно нерастући)
ако за свако $n \in \mathbf{N}$ важи $a_n > a_{n+1}$ (респективно ако је $a_n \geq a_{n+1}$).

Низ је **монотон** ако је монотоно неопадајући или монотоно нерастући.

Теорема 8. *Монотоно неопадајући (респективно нерастући) низ ограничен са горње (респективно са доње) стране је конвергентан.*

Пример 15. *Показати да је низ са општим чланом* $a_n = (1 + \frac{1}{n})^n$:

а) растући
б) ограничен са горње стране.

Решење.

а) Да би се показало да је низ $(a_n)_{,n\in\mathbf{N}}$ растући упоређују се a_n и a_{n+1}

$$\frac{a_n}{a_{n+1}} = \frac{1+\frac{1}{n}}{(1+\frac{1}{n+1})^n} = (\frac{\frac{n+1}{n}}{\frac{n+2}{n+1}})^n \cdot \frac{1}{\frac{n+2}{n+1}} = \frac{1}{(\frac{n(n+2)}{(n+1)^2})^n} \cdot \frac{n+1}{n+2}$$

На основу Бернулијеве неједнакости $(1+h)^n \geq 1 + nh, h > -1, n \in \mathbf{N}$ даље важи:

$$(\frac{n(n+2)}{(n+1)^2})^n = (1 - \frac{1}{(n+1)^2})^n \geq 1 - \frac{n}{(n+1)^2}$$

$$\frac{a_n}{a_{n+1}} \leq \frac{1}{1-\frac{n}{(n+1)^2}} \cdot \frac{n+1}{n+2} = \frac{n^3+3n^2+3n+1}{n^3+3n^2+3n+2} < 1$$

б) На основу биномне формуле

$$(a+b)^n = \sum_{i=1}^{n} \binom{n}{k} a^k b^{n-k} \qquad je:$$

$$(1+\frac{1}{n})^n = 1+1+\frac{n(n-1)}{2!n^2}+\frac{n(n-1)(n-2)}{3!n^3}+\ldots+\frac{n(n-1)(n-2)\ldots(n(n-1))}{n!n^n} <$$

$$< 1+1+\frac{1}{2}+\frac{1}{2!}+\frac{1}{3!}+\ldots+\frac{1}{n!} <$$

$$< 1+1+\frac{1}{2}+\frac{1}{2^2}+\ldots+\frac{1}{2^(n-1)} = 1+\frac{1-(\frac{1}{2})^n}{1-\frac{1}{2}} < 1+2 = 3.$$

На основу претходне теореме следи да овај низ конвергира и његова граница је ирационалан број $e = 2,71828\ldots$ познат као Ојлеров број и Неперова констата.

3 Гранична вредност функције

Огистен Коши, познати француски математичар, је након увођења концепта и дефиниције граничне вредности низа бројева једноставно прешао и на дефинисање граничне вредности функције.
Граничну вредност функције у некој тачки је посматрао као граничну вредност свих низова (x_n), где је (x_n) произвољан низ који тежи x.

Да бисмо одредили вредност функције f када је назависно променљива x „врло близу"тачке a, а и при том уочили одређене законитости посматрамо следећи пример (функција f не мора бити дефинисана у тачки a):

Нека је дата функција $f(x) = x^2$. Нека се x „приближава" тачки 2 тако да узима вредности из следећих интервала око тачке 2:

$(2 - 0.1, 2 + 0.1), (2 - 0.01, 2 + 0.01), (2 - 0.001, 2 + 0.001),$
$(2 - 0.0001, 2 + 0.0001), (2 - 0.00001, 2 + 0.00001).$

Тада важе следеће импликације:

Ако је $1.9 < x < 2.1$ тада је $3.61 < f(x) < 4.41$.
Ако је $1.99 < x < 2.01$ тада је $3.96 < f(x) < 4.04$.
Ако је $1.999 < x < 2.001$ тада је $3.996 < f(x) < 4.004$.
Ако је $1.9999 < x < 2.0001$ тада је $3.9996 < f(x) < 4.0004$.
Ако је $1.99999 < x < 2.00001$ тада је $3.99996 < f(x) < 4.00004$.

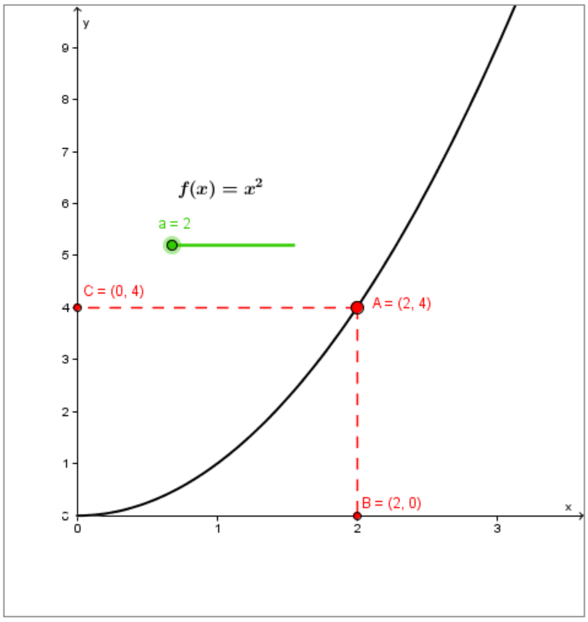

Слика 3.1. *Гранична вредност функције*

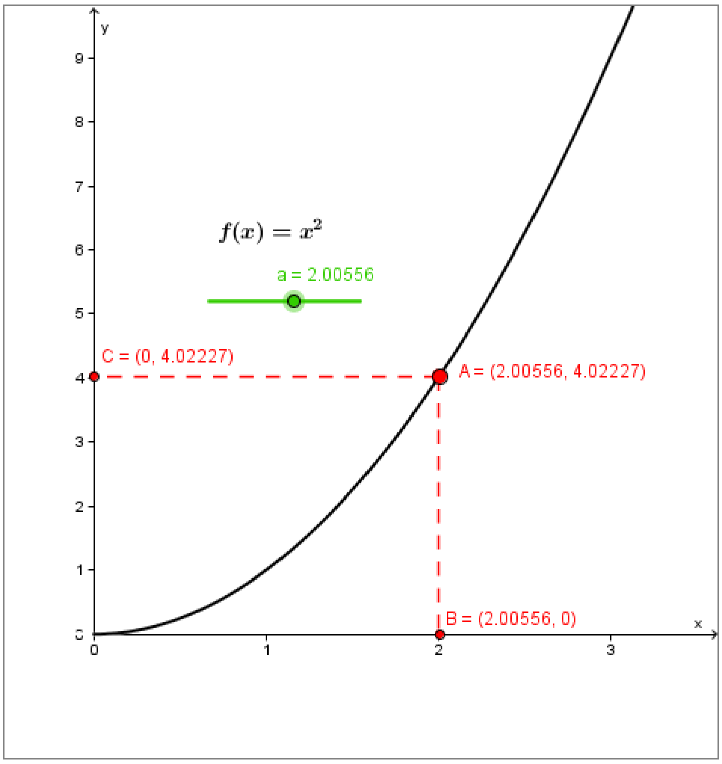

Слика 3.2. *Анимација граничне вредности функције*

Ако уведемо ознаке δ и ϵ за ,,мале" позитивне бројеве, тада претходна тврђења можемо записати у облику:

Ако је $2 - \delta < x < 2 + \delta$, тада је $4 - \epsilon < f(x) < 4 + \epsilon$.

На пример, за $\epsilon = 0.04$ је $\delta = 0.01$. Односно:
Ако је $x \in (2 - \delta, 2 + \delta)$, тада је $f(x) \in (4 - \epsilon, 4 + \epsilon)$.

Дакле, можемо рећи да када се x ,,приближава" броју 2, $f(x)$ се приближава броју 4.

3.1 Дефиниција граничне вредности функције

Дефиниција 10. Нека скуп $\mathbf{A} \subset \mathbf{R}$ има бесконачно много чланова. Тачка x_0 је **тачка нагомилавања** скупа $\mathbf{A}$, ако за свако $\epsilon > 0$ интервал $(x_0 - \epsilon, x_0 + \epsilon)$ садржи бар један елемент из скупа $\mathbf{A}$ различит од x_0.

Пример 16**.**

а) Тачка нагомилавања скупа $A = 1, \frac{1}{2}, \frac{1}{3}, ..., \frac{1}{n}, ...$је 0.
б) Свака тачка затвореног интервала $[a, b]$ је и његова тачка нагомилавања.
в) Свака тачка отвореног интервала (a, b) је и његова тачка нагомилавања, али и тачке a и b.

Дефиниција 11**.** Нека је $x_0 \in \mathbf{R}$ тачка нагомилавања домена $\mathbf{A}$ функције $f : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$. Број L је **гранична вредност** функције f у тачки x_0, ако важи:

$$(\forall \epsilon > 0)(\exists \delta > 0)(\forall x \in A) \qquad 0 < |x - x_0| < \delta \Rightarrow |f(x) = L| < \epsilon$$

Тада пишемо:

$$\lim_{x \to x_0, x \in \mathbf{A}} f(x) = L$$

или:

$$f(x) \to L \qquad x \to x_0 \qquad x \in \mathbf{A}.$$

Напомена: Тачка x_0 не мора припадати дефиниционом скупу $\mathbf{A}$ функције f, али мора бити тачка нагомилавања скупа $\mathbf{A}$.

Десна гранична вредност (респективно лева гранична вредност) функције f у тачки x_0 се добија тако што у претходној дефиницији посматрамо само оне вредности $x \in \mathbf{A}$ које су веће (респективно мање) од x_0. Ако она постоји означава се са:

$$\lim_{x \to x_0, x \in A_+} f(x) \qquad (\lim_{x \to x_0, x \in A_-} f(x))$$

Где је $A_+ = A \cap (x_0, +\infty)$ и $A_- = A \cap (-\infty, x_0)$.

Теорема 9. *Ако постоје лева и десна гранична вредност функције $f : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$ у тачки x_0, потребан и довољан услов да функција f има граничну вредност у тачки x_0 је да важе једнакости:*

$$\lim_{x \to x_0, x \in A_+} f(x) = \lim_{x \to x_0, x \in A_-} f(x) = L$$

и тада је:

$$L = \lim_{x \to x_0} f(x).$$

3.2 Особине граничне вредности функције

Теорема 10. *Нека су реалне функције f и g дефинисане на скупу $A \subset \mathbf{R}$ и нека је тачка x_0 тачка нагомилавања скупа A. Ако претпоставимо да постоје граничне вредности:*

$$\lim_{x \to x_0, x \in A} f(x) = L \qquad \lim_{x \to x_0, x \in A} g(x) = K$$

тада важе следеће једнакости:

а) гранична вредност збира (респективно разлике) функција f и g једнака је збиру (респективно разлици) граничних вредности тих функција, тј.

$$\lim_{x \to x_0, x \in A} (f(x) + g(x)) = L + K$$

$$\lim_{x \to x_0, x \in A} (f(x) - g(x)) = L - K$$

б) гранична вредност производа функција f и g једнака је производу граничних вредности тих функција, тј.

$$\lim_{x \to x_0, x \in A} (f(x) \cdot g(x)) = L \cdot K$$

в) гранична вредност количника функција f и g једнака је количнику граничних вредности тих функција, тј.

$$\lim_{x \to x_0, x \in A} \frac{f(x)}{g(x)} = \frac{L}{K} \qquad K \neq 0.$$

Теорема 11. *Нека су реалне функције f и g дефинисане на скупу $A \subset \mathbf{R}$ и нека је тачка x_0 тачка нагомилавања скупа A. Ако постоје граничне вредности:*

$$\lim_{x \to x_0, x \in A} f(x) = L \qquad \lim_{x \to x_0, x \in A} g(x) = K$$

и за све $x \in A \setminus \{0\}$ важи неједнакост $f(x) \leq g(x)$, тада је $L \leq K$.

Теорема 12. *Теорема: Нека су реалне функције f, g и h дефинисане на скупу $A \subset \mathbf{R}$ и нека је тачка x_0 тачка нагомилавања скупа A. Ако постоје граничне вредности*

$$\lim_{x \to x_0, x \in A} f(x) = \lim_{x \to x_0, x \in A} g(x) = L$$

и за све $x \in A \setminus \{0\}$ важи $f(x) \leq g(x) \leq h(x)$, тада је $\lim h(x) = L$ када $n \to \infty$.

Дефиниција 12. Нека домен $\mathbf{A}$ функције $f : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$ садржи интервал $(a, +\infty)$ за неки реалан број a. Број L је **гранична вредност** функције f у $+\infty$ ако:

$$(\forall \epsilon > 0)(\exists T > a) \qquad x > T \Rightarrow |f(x) - L| < \epsilon$$

тада је:

$$\lim_{x \to +\infty} f(x) = L.$$

Дефиниција 13. Нека домен **A** функције $f : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$ садржи интервал $(-\infty, b)$ за неки реалан број b. Број L је **гранична вредност** функције f у $-\infty$ ако:

$$(\forall \epsilon > 0)(\exists T < b) \qquad x < T \Rightarrow |f(x) - L| < \epsilon$$

тада је:

$$\lim_{x \to -\infty} f(x) = L.$$

Дефиниција 14. Нека домен **A** функције $f : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$ садржи интервал $(a, +\infty)$ за неки реалан број a. Ако:

$$(\forall M > 0)(\exists T > a) \qquad x > T \Rightarrow f(x) > M$$

тада је:

$$\lim_{x \to +\infty} f(x) = +\infty.$$

Дефиниција 15. Нека домен **A** функције $f : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$ садржи интервал (x_0, b) за неко $b > x_0$. Ако:

$$(\forall M > 0)(\exists \delta > 0)(\forall x \in A) \qquad 0 < x - x_0 < \delta \Rightarrow f(x) > M$$

тада је

$$\lim_{x \to x_{0+}} f(x) = +\infty.$$

Пример 17. *Одредити граничну вредност*

$$\lim_{x \to +\infty} \frac{x^2 + \sqrt{x} + 2}{2x^2 + 5x}.$$

Решење.

$$\lim_{x \to +\infty} \frac{x^2 + \sqrt{x} + 2}{2x^2 + 5x} = \lim_{x \to +\infty} \frac{x^2(1 + \frac{\sqrt{x}}{x^2} + \frac{2}{x^2})}{x^2(2 + \frac{5x}{x^2})} = \frac{1}{2}.$$

Пример 18. *Одредити граничну вредност*

$$\lim_{x \to +\infty} (\sqrt{x^4 + 2x^2 - 1} - \sqrt{x^4 - 2x^2 - 1}).$$

Решење.

$$\lim_{x \to +\infty} (\sqrt{x^4 + 2x^2 - 1} - \sqrt{x^4 - 2x^2 - 1}) = \lim_{x \to +\infty} \frac{x^4 + 2x^2 - 1 - x^4 + 2x^2 + 1}{\sqrt{x^4 + 2x^2 - 1} + \sqrt{x^4 - 2x^2 - 1}} =$$

$$\lim_{x \to +\infty} \frac{4x^2}{x^2(\sqrt{1 + \frac{2x^2}{x^4} + \frac{1}{x^4}} + \sqrt{1 - \frac{2x^2}{x^4} - \frac{1}{x^4}})} = 2.$$

Асимптоте графика функције:

Дефиниција 16. **Асимптота графика** функције у $+\infty$ (у $-\infty$) је права $y = kx + n$ за коју важи:

1) Ако је $k = 0$, тј. ако f има граничну вредност n у $+\infty$ (у $-\infty$), тада график функције f има **хоризонталну асимптоту** у $+\infty$ (у $-\infty$), чија је једначина $y = n$.

2) Ако је $k \neq 0$, тада се права $y = kx + n$ зове **коса асимптота** графика функције f у $+\infty$ (у $-\infty$).

Бројеви k и n се у том случају одређују:

$$k = \lim_{x\to+\infty} \frac{f(x)}{x} \qquad n = \lim_{x\to+\infty} (f(x) - kx),$$

$$k = \lim_{x\to-\infty} \frac{f(x)}{x} \qquad n = \lim_{x\to-\infty} (f(x) - kx).$$

Дефиниција 17. **Вертикална асимптота** графика функције f у тачки x_0 је права $x = x_0$, ако f дивергира ка $+\infty$ или $-\infty$, када $x \to x_{0+}$ или $x \to x_{0-}$.

Пример 19. *Показати да је*

$$\lim_{x\to0} \frac{\sin x}{x} = 1.$$

Посматрамо тачку $O(0,0)$ и јединичну кружницу чији је она центар. Нека је дат угао $0 < x < \frac{\pi}{2}$, чији краци секу кружницу у тачкама $A(1,0)$ и $B(x,y)$. Тангента кружнице у тачки A нека сече крак OB у тачки C и нека је D подножје нормале из тачке B на x - осу. Након што смо конструисали наведене елементе, изводимо доказ за почетну претпоставку (детаљно у [8]).

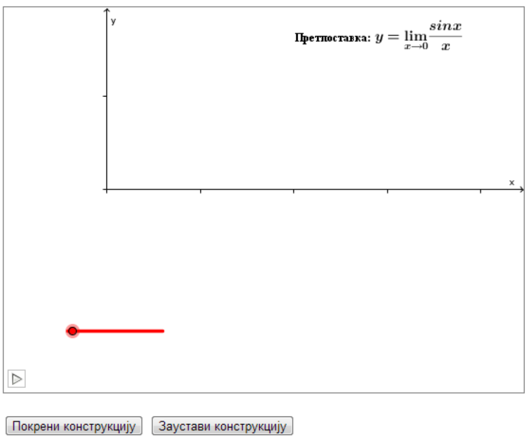

Слика 3.3. *Почетак конструкције доказа*

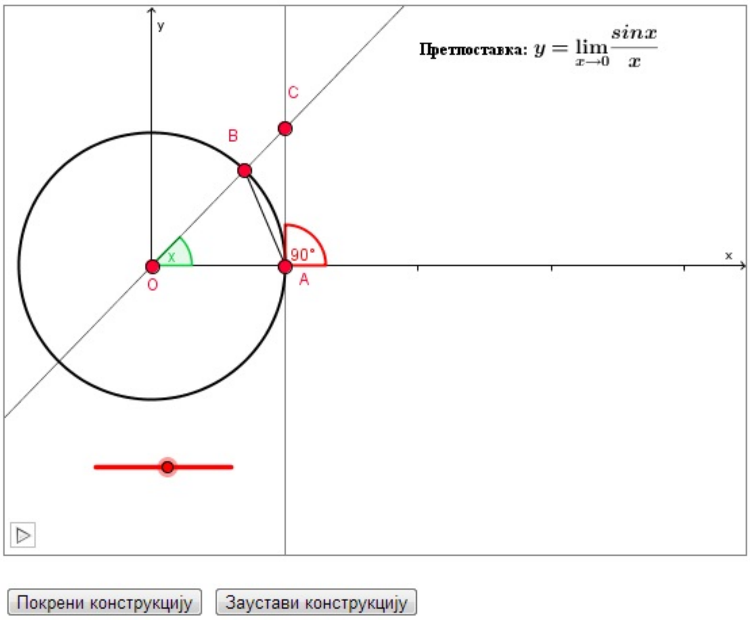

Слика 3.4. *Конструкција доказа*

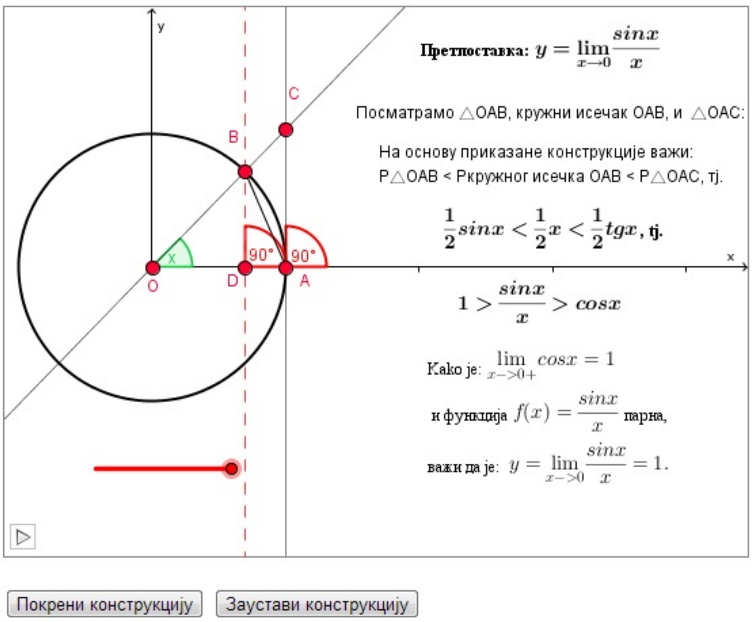

Слика 3.5. *Крај конструкције доказа*

Смена промењљивих:

У случају потребе израчунавања граничне вредности нпр.

$$\lim_{x \to 0} \sin 3x$$

Поступамо тако што уведемо смену $t = 3x$ и посматрамо:

$$x \to 0 \Rightarrow t \to 0$$

$$\lim_{t \to 0} \sin t = 0$$

Одакле је:

$$\lim_{x \to 0} \sin 3x = \lim_{t \to 0} \sin t = 0.$$

За решавање сличних примера граничних вредности уводимо две теореме:

Теорема 13. *(Правило смене промењљивих за граничне вредности функције) Ако постоје граничне вредности*

$$\lim_{x \to a} f(x) = L \qquad \lim_{y \to b} g(y) = K \qquad x \neq x_0$$

у некој околини $(x_0 - \epsilon, x_0 + \epsilon)$ *важи да је* $f(x) \neq L$*, тада постоји*

$$\lim_{x \to a} (g \cdot f)(x) \qquad \lim_{x \to a} (g \cdot f)(x) = K.$$

Теорема 14. *Нека је* $f : A \to \mathbf{R}$, $a, b \in \mathbf{R}$. *Потребан и довољан услов за*

$$\lim_{x \to a} f(x) = b,$$

је да је

$$\lim_{n \to \infty} f(x_n) = b \qquad \lim_{n \to \infty} x_n = a$$

за сваки низ $(x_n)n \in \mathbf{N}$ *такав да је* $x_n \in A \setminus \{a\}$ *за свако* $n \in \mathbf{N}$.

На основу претходне теореме важи да за сваки низ $(a_n)n \in \mathbf{N}$ такав да је

$$\lim_{n \to \infty} a_n = 0 \Rightarrow \lim_{n \to \infty} (1 + a_n)^{\frac{1}{a_n}} = e.$$

Пример 20. *Одредити граничну вредност*

$$\lim_{x \to 0} \frac{\tan 4x}{x}.$$

Решење.

$$\lim_{x \to 0} \frac{\tan 4x}{x} = \lim_{x \to 0} \frac{\sin 4x}{x \cos 4x} = \lim_{x \to 0} \frac{4 \sin 4x}{4x} \cdot \lim_{x \to 0} \frac{1}{\cos 4x} = 4.$$

Пример 21. *Одредити граничну вредност*:

$$\lim_{x\to 1} \frac{x^4-2x^3+2x-1}{x^4-5x^3+9x^2-7x+1}.$$

Решење.

$$\lim_{x\to 1} \frac{x^4-2x^3+2x-1}{x^4-5x^3+9x^2-7x+1} = \lim_{x\to 1} \frac{(x-1)^3(x+1)}{(x-1)^3(x-2)} = -2.$$

Пример 22. *Одредити граничну вредност*:

$$\lim_{x\to\infty} (\frac{x^2-1}{x^2-3x+2})^x.$$

Решење.

$$\lim_{x\to\infty} (\frac{x^2-1}{x^2-3x+2})^x = \lim_{x\to\infty} (\frac{x^2-3x+2+3x-3}{x^2-3x+2})^x = \lim_{x\to\infty} ((1+\frac{3x-3}{x^2-3x+2})^{\frac{x^2-3x+2}{3x-3}})^{\frac{(3x-3)x}{x^2-3x+2}} = e^3.$$

Пример 23. *Одредити граничну вредност*:

$$\lim_{x\to 1} \frac{\sin(x-1)}{(x^2+1)\arctan(1-x)}.$$

Решење.

$$\lim_{x\to 1} \frac{\sin(x-1)}{(x^2+1)\arctan(1-x)} = \lim_{x\to 1} \frac{1}{x^2+1} \lim_{x\to 1} \frac{\sin(x-1)}{\arctan(1-x)} = -\frac{1}{2} \lim_{x\to 1} \frac{\frac{\sin(x-1)}{x-1}}{\frac{\arctan(1-x)}{1-x}} =$$

$$= -\frac{1}{2} \lim_{x\to 1} \frac{1}{\frac{\arctan(1-x)}{1-x}} = -\frac{1}{2} \lim_{u\to 0} \frac{u}{\tan u} = -\frac{1}{2} \lim_{u\to 0} \frac{\frac{u}{1}}{\frac{\sin u}{\cos u}} = -\frac{1}{2}.$$

4 Непрекидност функције

Кошијева дефиниција непрекидности: Функција f је непрекидна у тачки x_0 ако је

$$\lim_{x \to 0} f(x) = f(x_0).$$

Пример 24. *Анимација непрекидне и прекидне функције*

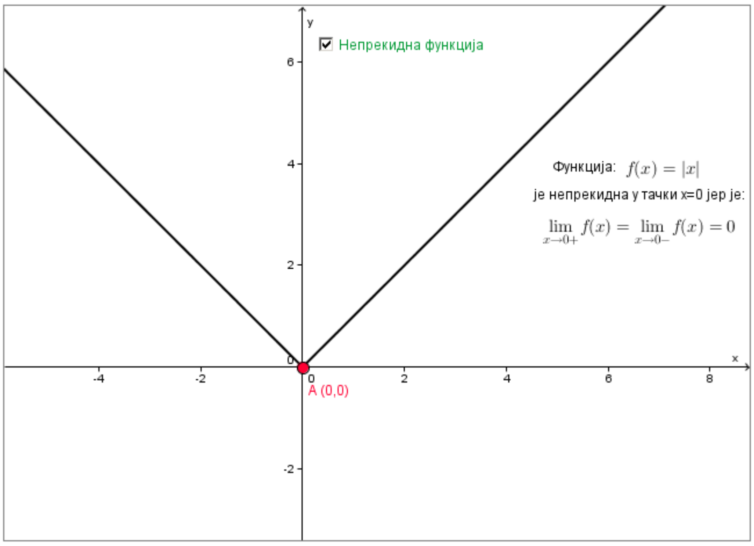

Слика 4.1. *Непрекидна функција*

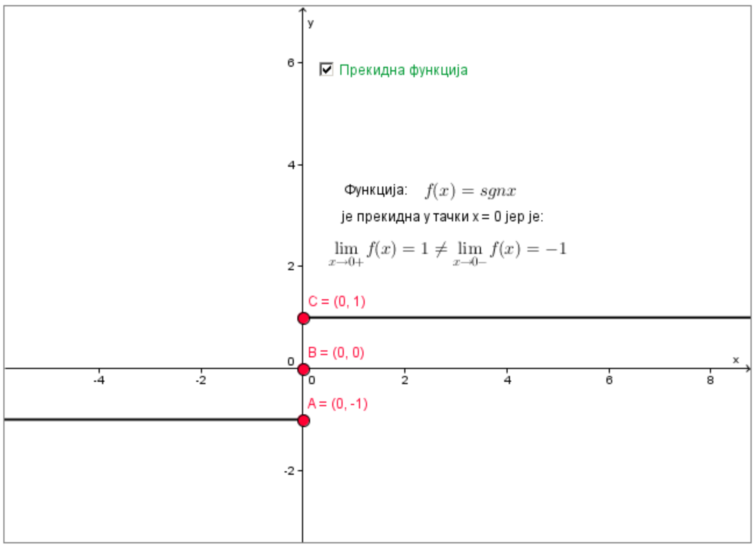

Слика 4.2. *Прекидна функција*

4.1 Дефиниција непрекидне функције

Дефиниција 18**.** Функција $f : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$ је **непрекидна у тачки** $x_0 \in \mathbf{A}$ ако:

$$(\forall \epsilon > 0)(\exists \delta > 0)(\forall x \in \mathbf{A}) \qquad |x - x_0| < \delta \Rightarrow |f(x) - f(x_0)| < \epsilon.$$

Дефиниција 19**.** Функција $f : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$ је **прекидна у тачки** $x_0 \in \mathbf{A}$ ако није непрекидна у тој тачки.

Дефиниција 20**.** Функција $f : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$ је **непрекидна на скупу** $\mathbf{B} \subset \mathbf{A}$ ако је непрекидна у свакој тачки скупа $\mathbf{B}$.

Дефиниција 21**.** Функција $f : \mathbf{A} \to \mathbf{R}$ је **униформно непрекидна** на интервалу $[a, b] \subset \mathbf{A}$ ако важи:

$$(\forall \epsilon > 0)(\exists \delta > 0)(\forall x_1, x_2 \in [a, b]) \qquad |x_1 - x_2| < \delta \Rightarrow |f(x_1) - f(x_2)| < \epsilon.$$

Теорема 15. *Ако су функције f и g непрекидне у тачки x_0, тада су у тој тачки непрекидне и функције:*

а) збир функција $f + g$
б) разлика функција $f - g$
в) производ функција $f \cdot g$
г) количник функција f/g (ако је $g(x_0) \neq 0$)
д) композиција функција $f \circ g$.

Основне елементарне функције су непрекидне на свом дефиниционом скупу, а на основу претходне теореме су на њему непрекидне и елементарне ф-је.

Теорема 16. *(Вајерштрасова[3] теорема о ограничености непрекидне функције) Непрекидна функција на затвореном и ограниченом интервалу достиже свој максимум и минимум.*

То значи да ако је $f : [a, b] \to \mathbf{R}$ непрекидна функција постоји $x_{min} \in [a, b]$ тако да је $f(x_{min}) \leq f(x)$ за све $x \in [a, b]$ и постоји $x_{max} \in [a, b]$ тако да је $f(x_{max}) \geq f(x)$ за све $x \in [a, b]$.

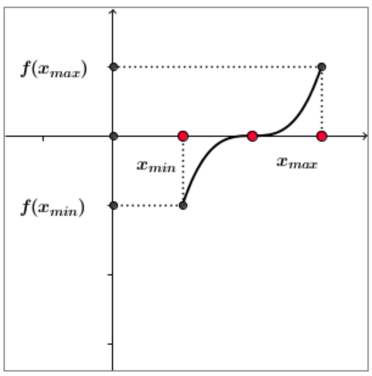

Слика 4.3. *Илустрација Вајерштрасове теореме*

[3] Karl Theodor Wilhelm Weierstras, (1815 - 1897), немачки математичар

Теорема 17. *(Болцано - Кошијева теорема о међувредности)*
Ако је функција f непрекидна на затвореном интервалу $[a, b]$ и ако је $f(a) \neq f(b)$, тада она узима све вредности између $f(a)$ и $f(b)$ у интервалу $[a, b]$.

То значи да ако је $f(a) < c < f(b)$ или $f(a) > c > f(b)$ постоји $x \in (a, b)$ такво да је $f(x) = c$. У случају да су $f(a)$ и $f(b)$ различитог знака, тада постоји $x \in (a, b)$ такво да је $f(x) = 0$.

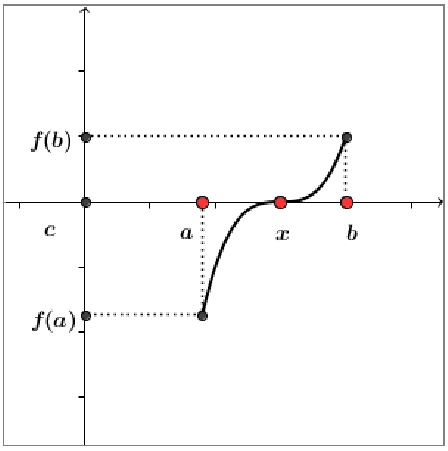

Слика 4.4. *Илустрација Болцано - Кошијеве теореме*

Врсте прекида функције:

Ако функција f није непрекидна у некој тачки $x_0 \in A$, каже се да функција има прекид у тој тачки и то:

а) **привидан прекид**, ако постоји:

$$\lim_{x \to x_0} f(x) = L \qquad L \neq f(x_0)$$

б) **прекид прве врсте**, ако постоје:

$$\lim_{x \to x_{0+}} f(x) = L_1 \qquad \lim_{x \to x_{0-}} f(x) = L_2 \qquad L_1 \neq L_2$$

в) **прекид друге врсте**, ако није ни привидан прекид ни прекид прве врсте.

4.2 Метода половљења

Теорема 18. *(Последица Болцано - Кошијеве теореме о међувредности) Ако је функција f непрекидна на затвореном интервалу $[a, b]$ и ако је $f(a) \cdot f(b) < 0$, онда једначина $f(x) = 0$ има бар једно решење $x \in (a, b)$.*

На основу наведене теореме, једноставно налазимо решење било које нелинеарне једначине са једном непознатом облика $f(x) = 0$.
Нека је $f : [a, b] \to \mathbf{R}$ непрекидно пресликавање такво да су $f(a)$ и $f(b)$ различитог знака. Ако је:

$$f(\frac{a+b}{2}) = 0 \Rightarrow c = \frac{a+b}{2}$$

Онда је број c решење једначине $f(x) = 0$. Ако је:

$$f(\frac{a+b}{2}) \neq 0 \Rightarrow f(a) \cdot f(\frac{a+b}{2}) < 0 \vee f(\frac{a+b}{2}) \cdot f(b) < 0$$

Бирамо онај од интервала на чијим је крајевима функција f различитог знака. Означимо га са $[a_1, b_1]$. У овом интервалу постоји бар једно решење једначине $f(x) = 0$. Настављајући овај поступак добијамо низ интервала $[a_1, b_1] \supset [a_2, b_2] \supset \ldots$ таквих да је:

$$b_n - a_n = \frac{b-a}{2^n} \Rightarrow \lim_{n\to\infty} (b_n - a_n) = 0$$

Како је низ $a_{n,n\in\mathbf{N}}$ ограничен и монотоно неопадајући, а низ $b_{n,n\in\mathbf{N}}$ ограничен и монотоно нерастући онда постоји c такво да је:

$$\lim_{n\to\infty} = c = \lim_{n\to\infty} b_n$$

$$(\forall n \in N) f(a_n) \cdot f(b_n) < 0 \Rightarrow f(c)^2 \leq 0 \Rightarrow f(c) = 0.$$

Дакле, број c је решење једначине $f(x) = 0$.

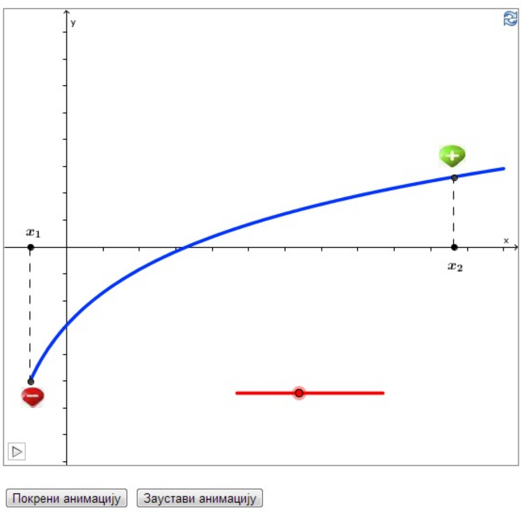

Слика 4.5. *Метода половљења*

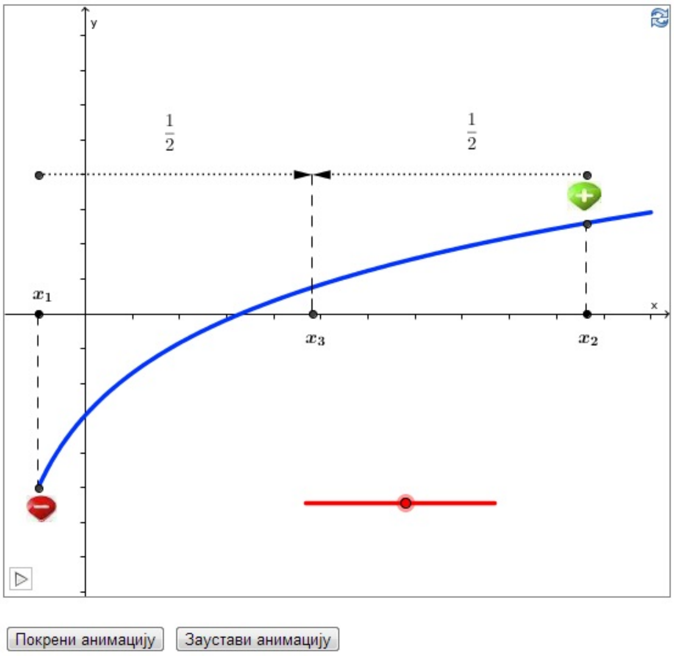

Слика 4.6. *Метода половљења*

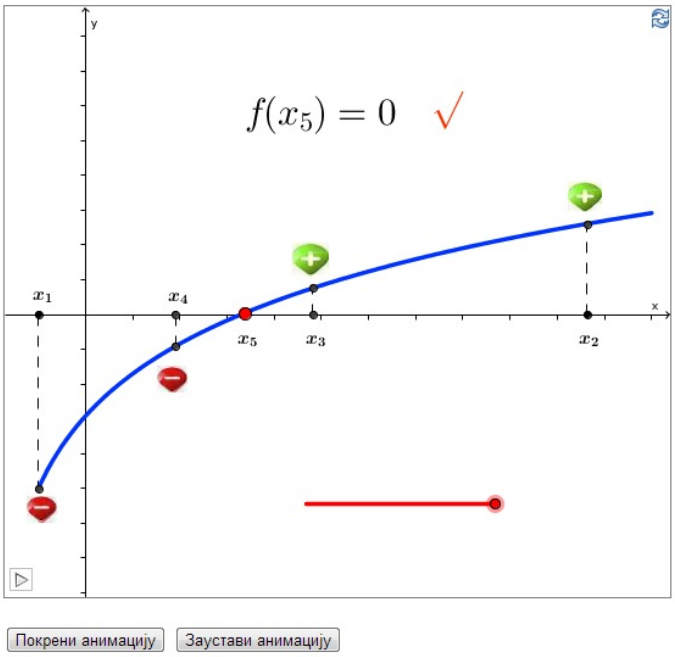

Слика 4.7. *Метода половљења - решење*

Оцена грешке методе:

За оцену грешке која настаје при апроксимацији решења c бројем a_n користи се неједнакост

$$(\forall n \in N) \qquad |c - a_n| < \frac{b-a}{2^n}$$

На основу ње се за дато ϵ може одредити $n_0 \in \mathbf{N}$ тако да је $c - a_{n_0} < \epsilon$ и на тај начин постићи жељена тачност апроксимације решења c бројем a_{n_0}.

Напомена:

Приказана метода је једноставна, али се са повећањем тачности знатно повећава обим рачунања - због чега се углавном примењује када се не захтева велика тачност или за добијање приближне вредности решења код примене других метода (као што се види из [4]).

Недостатак методе је то што је њено уопштење на вишедимензионе случајеве (тј. на системе једначина) практично немогуће.

5 Изводи

Појам извода се појавио у 17-ом веку у вези са неравномерним кретањем. Помоћу извода је било могуће одредити брзину праволинијског кретања као и брзину промена величина које се неравномерно мењају (нпр. брзину промене температуре тела, електричне струје,...).

Пример 25. *Посматрамо тело (материјалну тачку) које се креће праволинијски.* Нека је

$$s = f(t), \qquad t \geq 0$$

функција која описује зависност пређеног пута од почетне тачке P. У тренутку t тело се налази у положају A, а у тренутку $t + \Delta t$ у положају B. Средња брзина тела V_{sr} на путу AB је једнака:

$$V_{sr} = \frac{\Delta s}{\Delta t} = \frac{s(t + \Delta t) - s(t)}{\Delta t} = \frac{f(t + \Delta t) - f(t)}{\Delta t}$$

Када се временски интервал сужава тј. када $\Delta t \to 0$ уочимо да је тренутна брзина тела V_t у тачки A једнака:

$$V_t = \lim_{\Delta t \to 0} \frac{\Delta s}{\Delta t} = \lim_{\Delta t \to 0} \frac{s(t + \Delta t) - s(t)}{\Delta t} = \lim_{\Delta t \to 0} \frac{f(t + \Delta t) - f(t)}{\Delta t} = f'(t)$$

ако овај лимес постоји (детаљније у [2]).

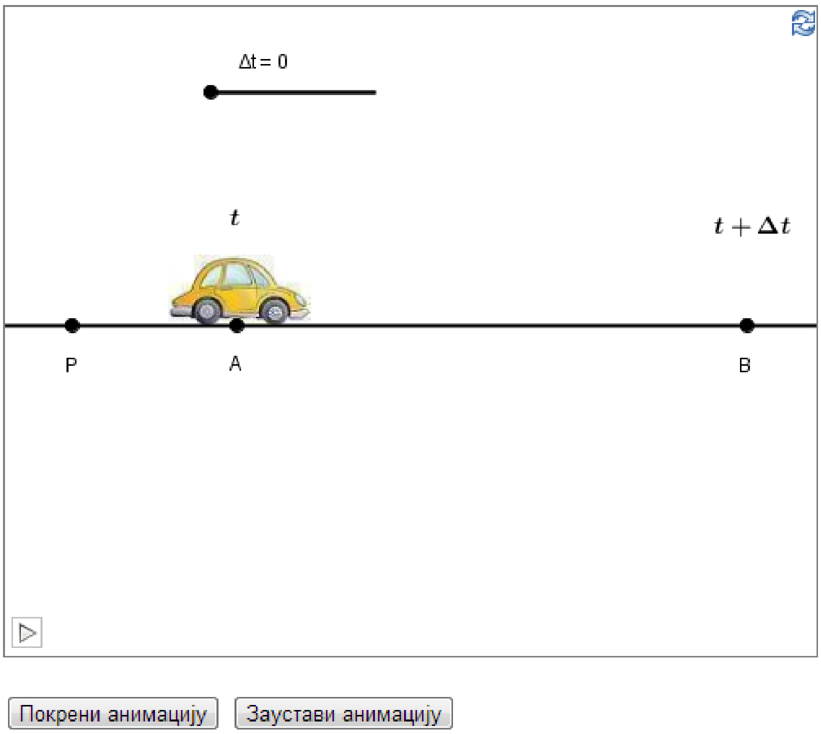

Слика 5.1. *Почетак праволинијског кретања материјалне тачке*

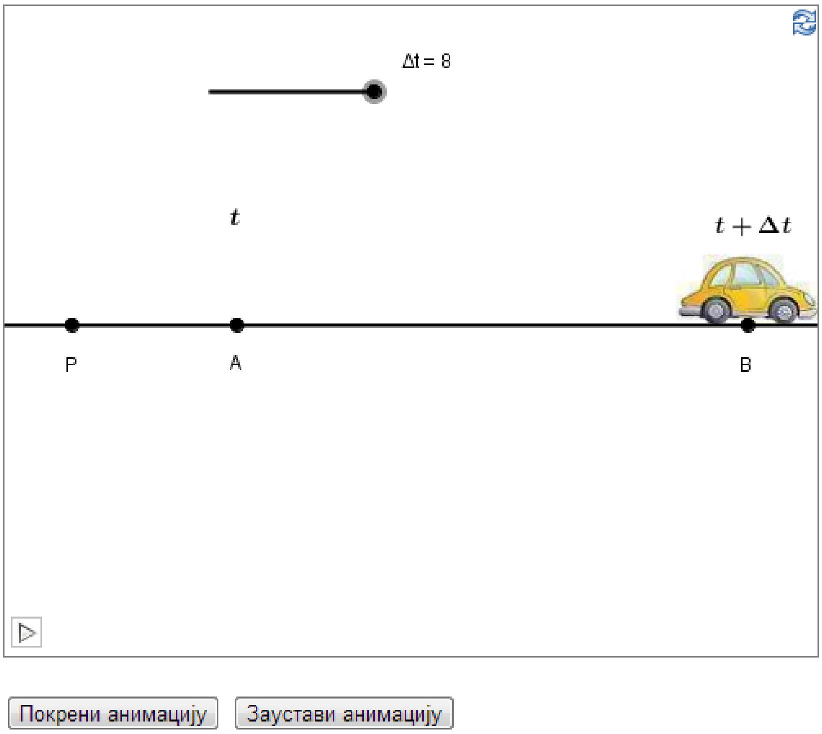

Слика 5.2. *Крај праволинијског кретања материјалне тачке*

Значај извода је сразмеран његовој примени у разним природним наукама. Наведено је неколико таквих примера:

1) Брзина хлађења тела у тренутку t je:

$$\lim_{t\to 0}\frac{T(t+\Delta t)-T(t)}{\Delta t}.$$

Где загрејано тело има температуру $T(t+\Delta t)$ и хлади се.

2) Брзина реаговања материје при хемијској реакцији у тренутку t je:

$$\lim_{t\to 0}\frac{Q(t+\Delta t)-Q(t)}{\Delta t}.$$

Где je $Q(t)$ количина материје у хемијској реакцији у тренутку t.

3) Линеарна густина шипке у тачки x je:

$$\lim_{x\to 0}\frac{m(x+\Delta x)-m(x)}{\Delta x}.$$

Где je $m = m(x)$ маса нехомогене шипке на делу $[0, x]$.

5.1 Дефиниција извода

Дефиниција 18. Нека је реална функција f дефинисана на интервалу (a, b) и нека је x_0 тачка из интервала (a, b).
Гранична вредност

$$f'(x_0) = \lim_{h \to 0} \frac{f(x_0 + h) - f(x_0)}{h}$$

ако постоји, назива се **први извод функције** f у тачки x_0.

Функција $f : (a, b) \to \mathbf{R}$ је **диференцијабилна у тачки** $x_0 \in (a, b)$ ако има први извод у тој тачки.
Функција $f : (a, b) \to \mathbf{R}$ је **диференцијабилна на интервалу** (a, b) ако је диференцијабилна у свакој тачки тог интервала.
У том се случају функција $f' : (a, b) \to \mathbf{R}$ која броју $x_0 \in (a, b)$ додељује број $f'(x)$ зове **први извод функције** f.

Леви извод (респективно **десни извод**) функције f у тачки x_0 се дефинише са:

$$f'_{-}(x_0) = \lim_{h \to 0-} \frac{f(x_0 + h) - f(x_0)}{h}$$

Функција f има извод у тачки x_0 ако постоје леви и десни извод у тој тачки и једнаки су, тј:

$$f'_{-}(x_0) = f'_{+}(x_0)$$

Теорема 19. *Ако је функција $f : (a, b) \to \mathbf{R}$ диференцијабилна у тачки $x_0 \in (a, b)$, тада је она непрекидна у тој тачки. (Потребан услов)*

Доказ.

$$\lim_{h \to 0} (f(x_0+h) - f(x_0)) = \lim_{h \to 0} \frac{f(x_0 + h) - f(x_0)}{h} \cdot h = f'(x) \cdot 0 = 0 \Rightarrow \lim_{h \to 0} f(x_0+h) = f(x_0)$$

□

Наведена теорема не даје и довољан услов, па не важи да ако је функција ф непрекидна у тачки x_0 да је и диференцијабилна у истој.

Пример 26. *Испитати непрекидност функције $f(x) = |x|$ у тачки $x = 0$.*

$$f'_{-}(0) = \lim_{h \to 0-} \frac{f(0 + h) - f(0)}{h} = \lim_{h \to 0-} \frac{|0 + h| - |0|}{h} = \lim_{h \to 0-} \frac{|h|}{h} = \lim_{h \to 0-} \frac{-h}{h} = -1$$

$$f'_{+}(0) = \lim_{h \to 0+} \frac{f(0 + h) - f(0)}{h} = \lim_{h \to 0+} \frac{|0 + h| - |0|}{h} = \lim_{h \to 0+} \frac{|h|}{h} = \lim_{h \to 0+} \frac{h}{h} = 1$$

$$f'_{-}(0) \neq f'_{+}(0)$$

Дакле, ова функција нема први извод у тачки 0 и поред тога што је у њој непрекидна.

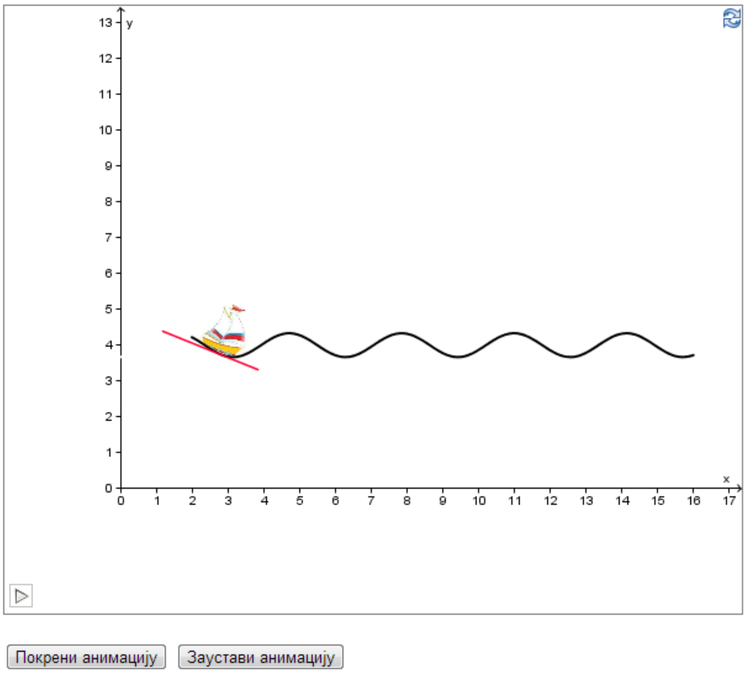

Слика 5.3. *Анимација диференцијабилне функције*

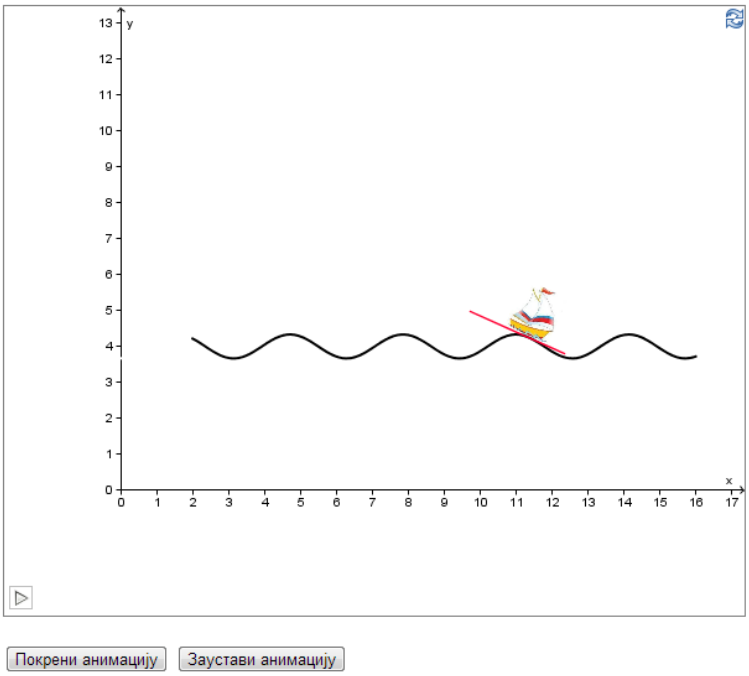

Слика 5.4. *Анимација диференцијабилне функције*

Таблица првих извода:

1. $(c)' = 0, \qquad c = const$

2. $(x^n)' = nx^{n-1}, \qquad n \in \mathbf{N}, x \in \mathbf{R}$

3. $(x^\alpha)' = \alpha x^{\alpha-1}, \qquad \alpha \in \mathbf{R} \setminus \{0\}, x > 0$

4. $(\sin x)' = \cos x, \qquad x \in \mathbf{R}$

5. $(\cos x)' = -\sin x, \qquad x \in \mathbf{R}$

6. $(tgx)' = \frac{1}{\cos^2 x}, \qquad x \in \mathbf{R} \setminus \{(2k+1)\frac{\pi}{2} | k \in \mathbf{Z}\}$

7. $(ctgx)' = -\frac{1}{\sin^2 x}, \qquad x \in \mathbf{R} \setminus \{k | k \in \mathbf{Z}\}$

8. $(a^x)' = a^x \cdot \ln a, \qquad a > 0, x \in \mathbf{R}$

9. $(e^x)' = e^x, \qquad x \in \mathbf{R}$

10. $(\log_a x)' = \frac{1}{x \cdot lna}, \qquad a > 0, a \neq 1, x > 0$

11. $(lnx)' = \frac{1}{x}, \qquad x > 0$

12. $(arcsinx)' = \frac{1}{\sqrt{1-x^2}}, \qquad |x| < 1$

13. $(arccosx)' = -\frac{1}{\sqrt{1-x^2}}, \qquad |x| < 1$

14. $(arctgx)' = \frac{1}{1+x^2}, \qquad x \in \mathbf{R}$

15. $(arcctgx)' = -\frac{1}{1+x^2}, \qquad x \in \mathbf{R}$

5.2 Правила диференцирања

Теорема 20. *Ако су функције f и g дефинисане на интервалу (a,b) и имају прве изводе у тачки $x \in (a,b)$, тада важи:*

$$(Af(x)+Bg(x))' = Af'(x)+Bg'(x) \Rightarrow (f(x)\pm g(x))' = f'(x)\pm g'(x)$$

$$(f(x)\cdot g(x))' = f'(x)\cdot g'(x)$$

$$(\frac{f(x)}{g(x)})' = \frac{f'(x)g(x)-f(x)g'(x)}{g^2(x)}.$$

Пример 27. *Одредити изводе функција:*

а) $f(x) = 2^x + 3tgx + 8$

б) $f(x) = e^x lnx$

в) $f(x) = \frac{\sin x}{x^2+1}$.

Решење.

а) $f'(x) = 2^x ln2 + \frac{3}{\cos^2 x}$

б) $f'(x) = e^x lnx + \frac{e^x}{x}$

в) $f'(x) = \frac{\cos x(x^2+1)-2x\sin x}{(x^2+1)^2}$.

Извод сложене функције:

Теорема 21. *Нека функција $g:(a,b)\to(c,d)$ има извод у тачки $x_0 \in (a,b)$ и нека функција $f:(c,d)\to \mathbf{R}$ има извод у тачки $g(x_0)\in(c,d)$. Тада сложена функција $h(x)=f(g(x))$, $x\in(a,b)$ има извод у тачки x_0 и важи:*

$$h'(x_0) = f_g'(g(x_0))\cdot g'(x_0).$$

Пример 28. *Одредити изводе функција:*

а) $f(x) = ln^2 x, x > 0$

б) $f(x) = \sin^3 x(x^2+e^x)$

в) $f(x) = x^\alpha, \alpha \in \mathbf{R}, x > 0$.

Решење.

а) $f'(x) = (ln^2 x)' = 2lnx \cdot \frac{1}{x}$

б) $f'(x) = (\sin^3 x(x^2 + e^x))' = 3(\sin(x^2 + e^x))^2 \cdot \cos(x^2 + e^x) \cdot (2^x + e^x)$

в) $f'(x) = (x^\alpha)' = e^{alnx} \cdot (\alpha lnx)' = e^{alnx} \cdot (\alpha \frac{1}{x}) = \alpha x^\alpha x^{-1} = \alpha x^{\alpha-1}$.

Извод инверзне функције:

Извод инверзне функције f^{-1} за дату функцију f може се одредити или експлицитним налажењем инверзне функције, или помоћу релације:

$$(f^{-1})'(x) = \frac{1}{f'(f^{-1}(x))}.$$

Пример 29. *За функцију* $f(x) = sinx$, $x \in [-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2}]$ *одредити извод инверзне функције* $arcsinx$.

Решење.

$$f(x) = sinx, x \in [-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2}] \Rightarrow f^{-1}(x) = arcsin(x), x \in [-1, 1]$$

$$f(x) = sinx, x \in [-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2}] \Rightarrow f'(x) = \cos x$$

$$f'(f^{-1}(x)) = \cos arcsinx = \sqrt{1 - \sin^2 arcsinx} = \sqrt{1 - x^2}$$

$$(arcsinx)' = \frac{1}{\sqrt{1 - x^2}}, |x| < 1.$$

5.3 Диференцијал

За диференцијабилну функцију f над интервалом (a, b) величина

$$\Delta x := x_0 + h - x_0 = h \qquad x_0, x_0 + h \in (a, b)$$

се назива прираштај аргумента x у тачки x_0 , а величина

$$\Delta y := f(x_0 + h) - f(x_0)$$

се назива прираштај функције f у тачки x_0.
Релација

$$f'(x) = \lim_{h \to 0} \frac{f(x + h) - f(x)}{h}$$

се може записати у облику

$$f(x + h) - f(x) = f'(x) \cdot h + \lambda(h) \cdot h, \qquad \lim_{h \to 0} \lambda(h) = 0$$

односно:

$$\Delta y \approx f'(x)\Delta x.$$

Последња релација значи да је прираштај зависно промењиве y у тачки x приближно једнак $f'(x)\Delta x$.

Дефиниција 19. Нека је f диференцијабилна функција и Δx прираштај аргумента. Тада је:

1) **диференцијал независно промењиве** $dx = \Delta x$
2) **диференцијал функције** $dy = f'(x)\Delta x$

и важи да је

$$f'(x) = \frac{dy}{dx}.$$

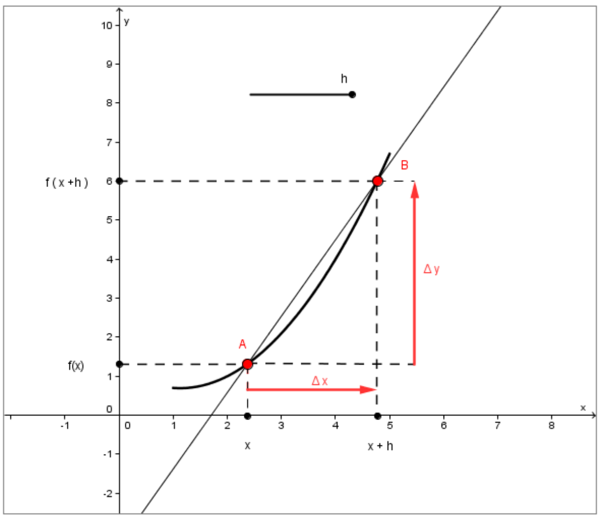

Слика 5.5. *Геометријска илустрација диференцијала функције*

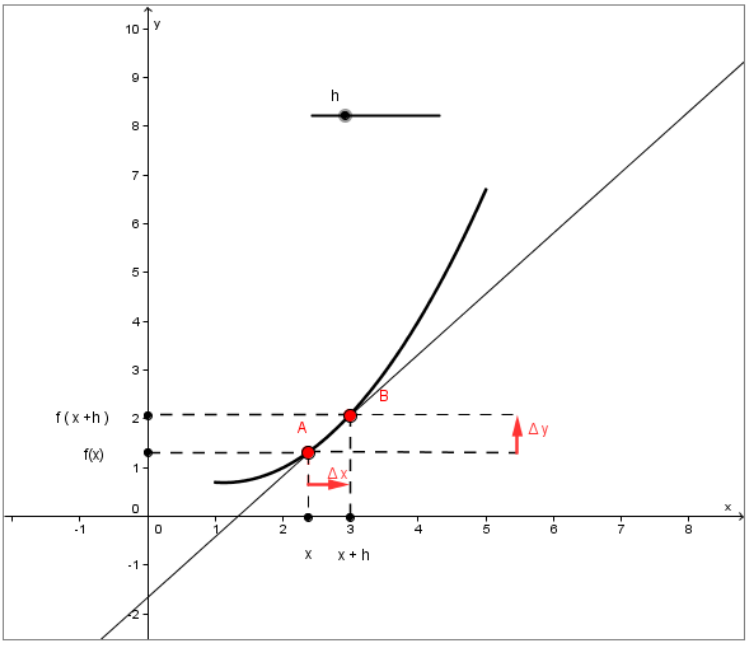

Слика 5.6. *Геометријска илустрација диференцијала функције*

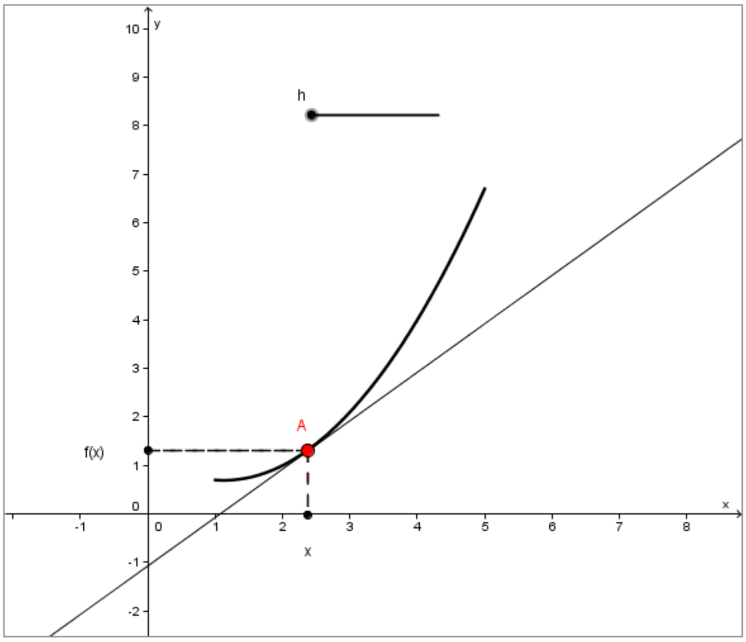

Слика 5.7. *Геометријска илустрација диференцијала функције*

5.4 Геометријско тумачење

Нека функција f у тачки x_0 има први извод, тј. постоји:

$$f'(x_0) = \lim_{h \to 0} \frac{f(x_0 + h) - f(x_0)}{h}$$

Тада је:

$$tg\alpha = \frac{f(x_0 + h) - f(x_0)}{h}$$

што представља коефицијент правца сечице AB. Када $h \to 0$ тачка B се приближава тачки A, па у граничном случају имамо тангенту у тачки A на график функције f.
Према томе, први извод функције f у тачки x_0 представља коефицијент правца тангенте на график функције у тачки $A(x_0, f(x_0))$, одређен углом β:

$$tg\beta = \lim_{h \to 0} \frac{f(x_0 + h) - f(x_0)}{h} = f'(x_0).$$

Једначина тангенте :

Једанчина тангенте на график функције f у тачки $A(x_0, f(x_0))$ је:

$$y - y_0 = f'(x_0)(x - x_0) \qquad y_0 = f(x_0).$$

Једначина нормале :

Једначина нормале на график функције f у тачки $A(x_0, f(x_0))$ $(f'(x_0) \neq 0)$ је:

$$y - y_0 = \frac{1}{f'(x_0)}(x - x_0) \qquad y_0 = f(x_0).$$

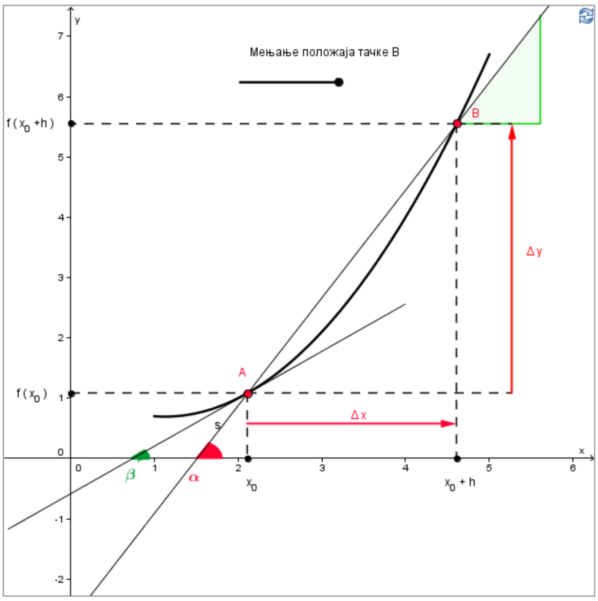

Слика 5.8 *Геометријско тумачење првог извода*

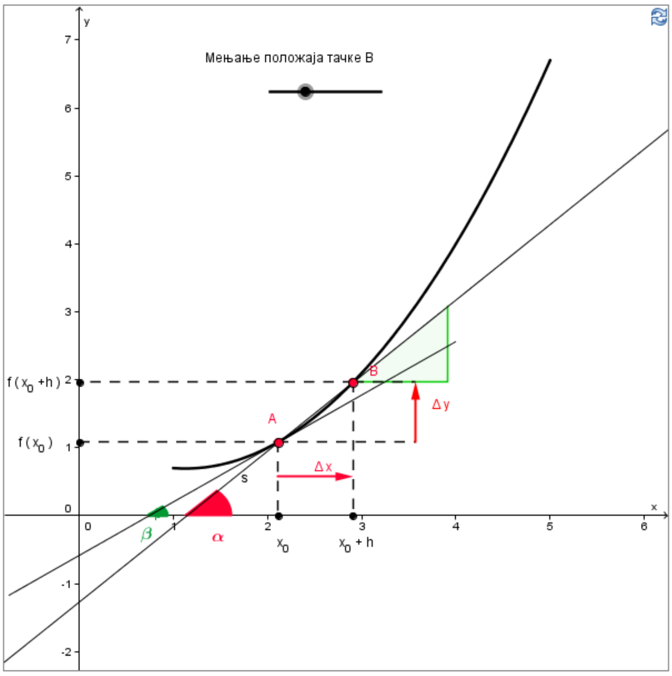

Слика 5.9. *Геометријско тумачење првог извода*

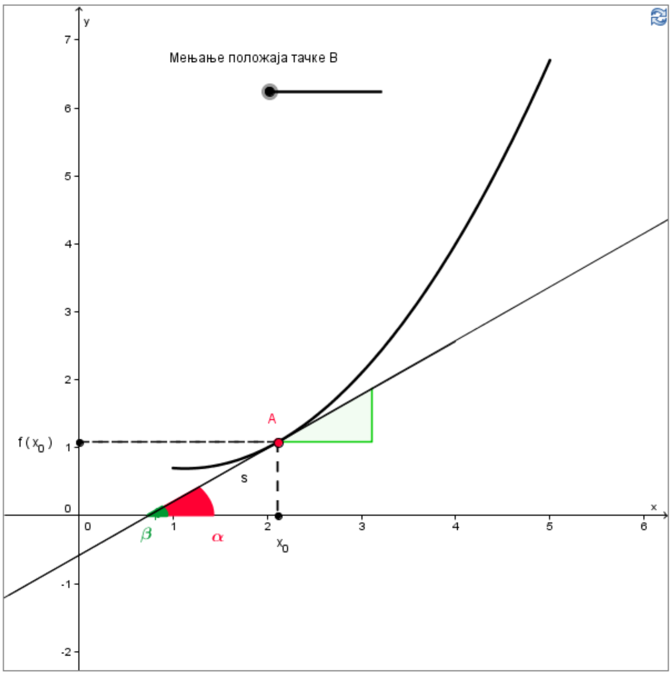

Слика 5.10. *Геометријско тумачење првог извода*

5.5 Изводи вишег реда

Претпоставимо да функција f има **први извод** f' на интервалу (a,b) и нека је $x_0 \in (a,b)$.
Други извод функције f у тачки x_0 је извод функције f' у тачки x_0 (ако постоји) и обележава се са $f''(x_0) = (f'(x_0))'$.
Аналогно се дефинишу **трећи, четврти, ..., n-ти извод** функције f у тачки x_0 и обележавају се редом са $f''(x_0), f'''(x_0), \ldots, f^{(n)}(x_0)$.

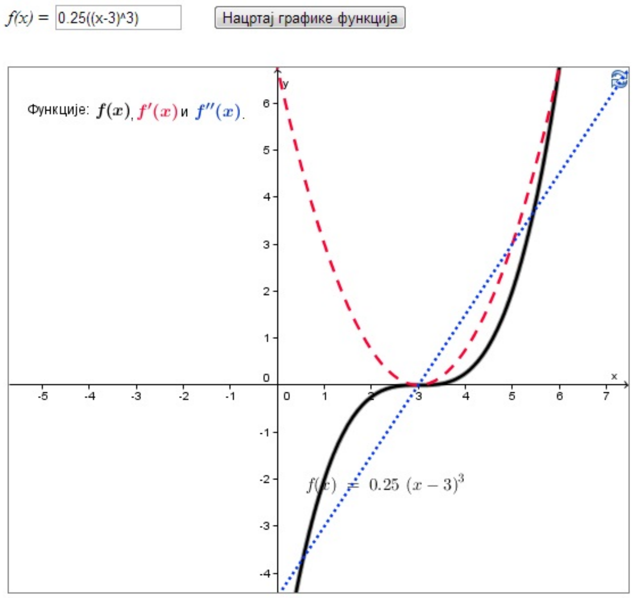

Слика 5.11. *Аплет који скицира графике функција f, f' и f" на основу функције f коју је корисник задао*

Пример 30. *Одредити изводе f', f'', f''' и $f^{(4)}$ функције*

$f(x) = 2x^3 - x^2 + 1 + 3lnx, x > 0.$

Решење.

$f'(x) = 6x^2 - 2x + 3x^{-1}, \qquad x > 0$
$f''(x) = 12x - 2 - 3x^{-2}, x > 0$
$f'''(x) = 12 + 6x^{-3}, x > 0$
$f^{(4)}(x) = -18x^{-4}, x > 0.$

Пример 31. *Одредити изводе f', f'', f''' и $f^{(4)}$ функције* $f(x) = \cos^2 x$.

Решење.

$f'(x) = -2\cos x \sin x = -sin2x$
$f''(x) = -2\cos 2x$

$f'''(x) = 4\sin 2x$
$f^{(4)}(x) = 8\cos 2x.$

Пример 32. *Одредити* $f(0), f'(0), f''(0)$ *и* $f'''(0)$ *функције*:
$f(x) = 24e^x - 24x - 12x^2 - 4x^3 - x^4 - 20.$

Решење.

$f(x) = 24e^x - 24x - 12x^2 - 4x^3 - x^4 - 20 \Rightarrow f(0) = 4$
$f'(x) = 24e^x - 24 - 24x - 12x^2 - 4x^3 \Rightarrow f'(0) = 0$
$f''(x) = 24e^x - 24 - 24x - 12x^2 \Rightarrow f''(0) = 0$
$f'''(x) = 24e^x - 24 - 24x \Rightarrow f'''(0) = 0.$

Пример 33. *Одредити* $f^{(n)}(x), x \in \mathbf{N}, n \in \mathbf{N}$ *функција*:

а) $f(x) = e^x$
б) $f(x) = \sin x.$

Решење:.

а) $f'(x) = e^x, f''(x) = e^x \Rightarrow f^{(n)}(x) = e^x, x \in \mathbf{R}, n \in \mathbf{N}$
б) $f^{(4j)}(x) = \sin x, f^{(4j+1)}(x) = \cos x, f^{(4j+2)}(x) = -\sin x,$
$f^{(4j+3)}(x) = -\cos x, \sin^{(j)}(x) = \sin{(x + \frac{j\pi}{2})}, x \in \mathbf{R}, j \in \mathbf{N}.$

Пример 34. *Доказати да функција* $y = e^x sinx$ *задовољава једначину*:
$y'' - 2y' + 2y = 0.$

Решење.

$y' = e^x \sin x + e^x \cos x$
$y'' = e^x \sin x + e^x \cos x + e^x \cos x - e^x \sin x = 2e^x \cos x$
$y'' - 2y' + 2y = 2e^x \cos x - 2(e^x \sin x + e^x \cos x) + 2e^x \sin x = 0.$

Пример 35. *Нека је* $p(x)$ *полином другог степена. Ако је* $p(0) = 1$, $p'(0) = 2$, $p''(0) = 6$, *израчунати* $p''(3)$.

Решење.

$p(x) = x^2 + bx + c \Rightarrow p(0) = 1 = c$
$p'(x) = 2x + b \Rightarrow p'(0) = 2 = b$
$p''(x) = 2 \Rightarrow p''(0) = 6 = 2a$
$p(x) = 3x^2 + 2x + 1 \Rightarrow p''(3) = 6.$

Већина примера се заснива на [5].

6 Примена извода

Примена математичког модела у земљотресном инжењерству

Математички модел (примене извода у земљотресном инжењерству) присутан је у одређивању понашања грађевинских конструкција при дејству земљотреса помоћу диференцијалних једначина кретања. Услед дејства земљотреса долази до померања тла и конструкције која се посматра. Јављају се инерцијалне силе индуковане масом и убрзањем померања тла. Конструкција прихвата померање тла и услед инерцијалних сила се креће.

Разматра се дејство спољашње поремећајне силе $F(t)$ на пригушене осцилације система са једним степеном слободе померања. Претпоставља се да је дејство дате поремећајне силе независно од кретања разматраног механичког система и да јој се интензитет мења према хармонијском закону облика:

$$F(t) = F_0 \sin pt.$$

На основу Далемберовог приниципа (да се динамичка равнотежа сила може посматрати као статичка, ако се додају одговарајуће инерцијалне силе) једначина динамичке равнотеже система је:

$$my'' + cy' + ky = F_0 \sin pt$$

односно:

$$y'' + 2\epsilon y' + \omega^2 y = \frac{F_0}{m} \sin pt.$$

Опште решење претходне нехомогене диференцијалне једначине је у облику збира општег решења хомогене једначине и партикуларног решења нехомогене је-
дначине:

$$y = y_h + y_p,$$
$$y = Ce^{-\epsilon t} \sin(\omega_d t + \alpha) + N_p \sin(pt - \omega).$$

Део кретања описан датим решењем се брзо амортизује после неколико циклуса осцилација, тако да преостаје само устаљено хармонијско кретање одређено једначином:

$$y = N_p \sin(pt - \omega).$$

При чему су амплитуда кретања и фазни угао, респективно, једнаки:

$$N_p = \frac{F_0}{m\sqrt{(\omega^2 - p^2)^2 + 4\epsilon^2 p^2}} \qquad tg\phi = \frac{2\epsilon p}{\omega^2 - p^2}.$$

Посебан утицај на кретање конструкције при земљотресу имају површински сеизмички таласи (као што је истакнуто у [9]), који су приказани у наставку.

Слика 6.1. *Подручје захваћено земљотресом*

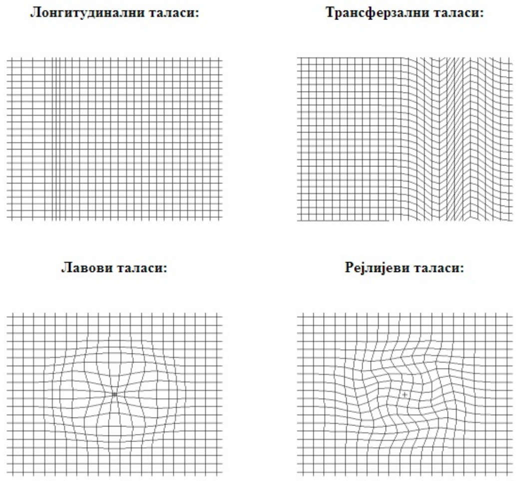

Слика 6.2. *Сеизмички таласи*

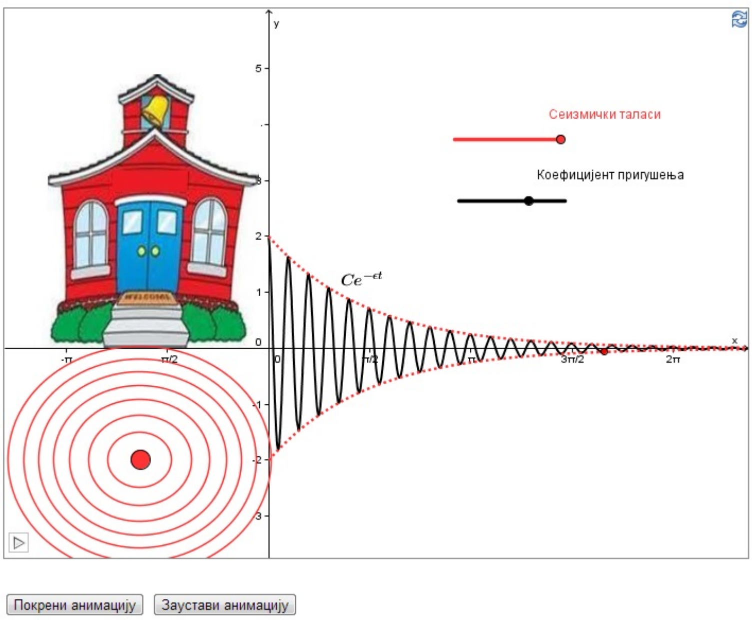

Слика 6.3. *Пригушене осцилације тела са једним степеном слободе*

6.1 Теореме о средњој вредности

Теорема 22. *Теорема Фермаа*[4]*: (потребан услов)*

Нека за функцију f важе следећи услови:
1) *дефинисана је на интервалу* $[a, b]$
2) *достиже у некој унутрашњој тачки* $c \in [a, b]$ *екстремну вредност*
3) *постоји* $f'(c)$
Тада је $f'(c) = 0$.

Доказ. Претпоставимо да функција f достиже у тачки c највећу вредност.

Тада је $f(x) \leq f(c)$ за све $x \in [a, b]$, па за $x < c$ важи:

$$\frac{f(x) - f(c)}{x - c} \geq 0 \qquad x \in [a, c) \Rightarrow f'_-(c) \geq 0$$

$$\frac{f(x) - f(c)}{x - c} \leq 0 \qquad x \in (c, b] \Rightarrow f'_+(c) \geq 0$$

Дакле: $f'(c) = 0$. □

Теорема 23. *Теорема Рола*[5]*: (довољан услов)*

Нека за функцију f важе следећи услови:
1) *непрекидна је на интервалу* $[a, b]$
2) *диференцијабилна је на интервалу* (a, b)
3) *важи* $f(a) = f(b)$
Тада постоји $c \in [a, b]$ *за коју је* $f'(c) = 0$.

Доказ. Како је функција f непрекидна на интервалу $[a, b]$, постоје тачке c_1 и c_2 из интервала $[a, b]$ такве да су $f(c_1)$ и $f(c_2)$ најмања и највећа вредност функције f.
1) Ако се тачке c_1 и c_2 поклапају са крајевима интервала $[a, b]$, тада је функција f константна и $f'(x) = 0$ за све $x \in [a, b]$.
2) Нека је $c_1 \in [a, b]$. Како постоји $f'(c_1)$, према теореми Фермаа
је $f'(c_1) = 0$. □

Механичка интерпретација Ролове теореме:

Нека се тачка креће по правој и нека се у тренутку т налази у тачки c са координатом $x(t)$. Нека је функција $x(t)$ непрекидна за $t \in [a, b]$ и диференцијабилна за $t \in (a, b)$. Ако се положаји тачке у тренуцима $t = a$ и $t = b$ поклапају (тј. $x(a) = x(b)$), онда мора постојати тренутак $c \in (a, b)$ у којем је брзина тачке једнака нули.

[4] Pierre de Fermat (1601-1665), француски математичар и правник
[5] Michel Rolle (1652-1719), француски математичар

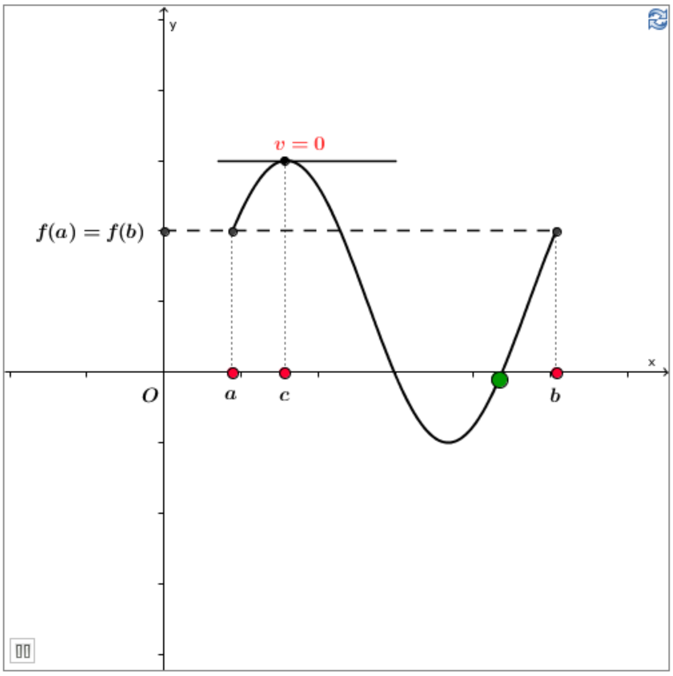

Слика 6.4. *Илустрација Ролове теореме*

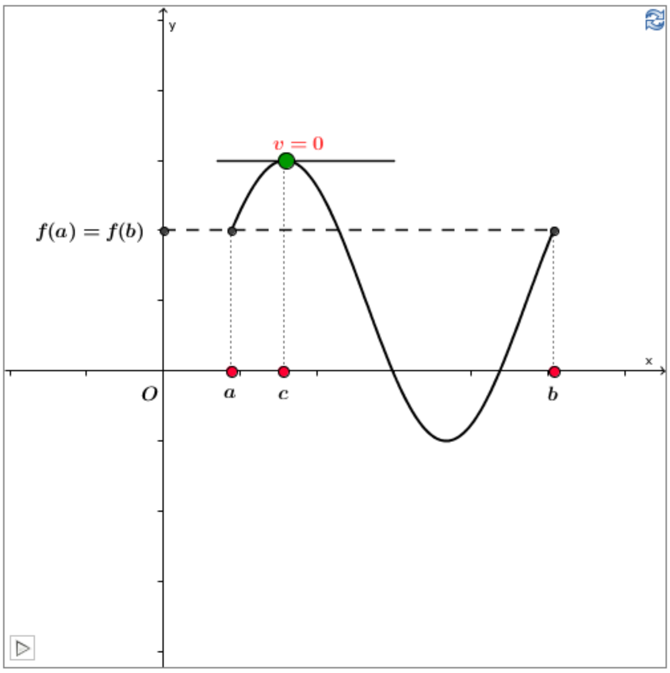

Слика 6.5. *Илустрација Ролове теореме*

Теорема 24. *Лагранжа*[6] *(Теорема о средњој вредности)*

Нека за функцију f важе следећи услови:
1) *непрекидна је на интервалу* $[a, b]$
2) *диференцијабилна је на интервалу* (a, b)
Тада постоји $c \in [a, b]$ за коју важи:

$$\frac{f(b) - f(a)}{b - a} = f'(c).$$

Доказ. Функција

$$g(x) = f(x) - f(a) - \frac{f(b) - f(a)}{b - a} \cdot (x - a), \qquad x \in [a, b]$$

задовољава услове Ролове теореме,

$$g'(x) = f'(x) - \frac{f(b) - f(a)}{b - a}$$

Па на основу Ролове теореме постоји тачка $c \in [a, b]$ за коју је $g'(c) = 0$. Одакле следи:

$$0 = f'(c) - \frac{f(b) - f(a)}{b - a} \Rightarrow f'(c) = \frac{f(b) - f(a)}{b - a}.$$

□

Механичка интерпретација Лагранжове теореме:

Ако се тачка креће по правој по закону $x = x(t)$ $t \in [a, b]$, при чему је функција $x(t)$ непрекидна за $t \in [a, b]$ и диференцијабилна за $t \in (a, b)$, онда је средња брзина за временски интервал $[a, b]$ једнака:

$$\frac{x(b) - x(a)}{b - a}.$$

Тренутна брзина тачке у тренутку $t_0 \in (a, b)$ једнака је средњој брзини у поменутом интервалу, јер је:

$$\frac{x(b) - x(a)}{b - a} = x'(t_0).$$

Геометријска интерпретација Лагранжове теореме:

Лагранжова теорема говори да ако је крива $y = f(x)$ непрекидна за $x \in [a, b]$ и у свакој тачки интервала (a, b) има тангенту, онда постоји тачка $c \in (a, b)$, таква да је тангента у тачки $(c, f(c))$ паралелна сечици кроз тачке $(a, f(a))$ и $(b, f(b))$.

[6] Joseph-Louis de Lagrange (1736-1813), француско-италијански математичар и астроном

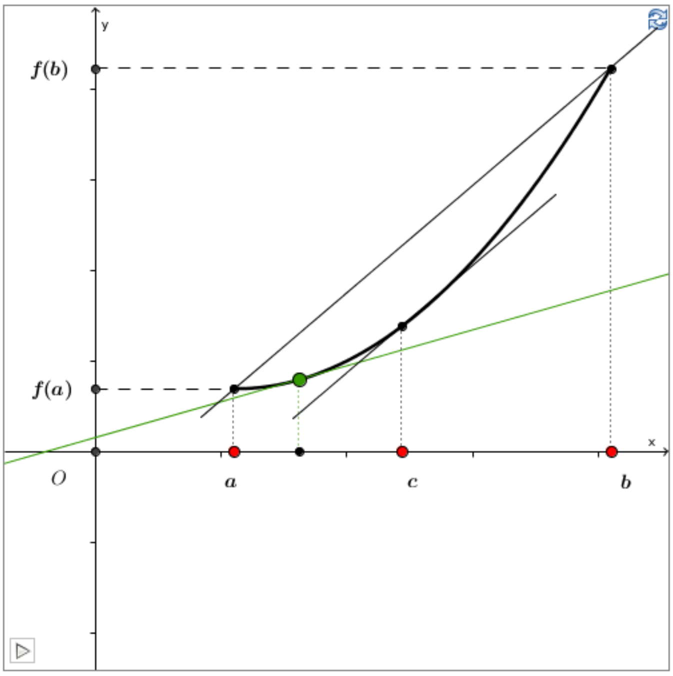

Слика 6.6. *Илустрација Лагранжове теореме*

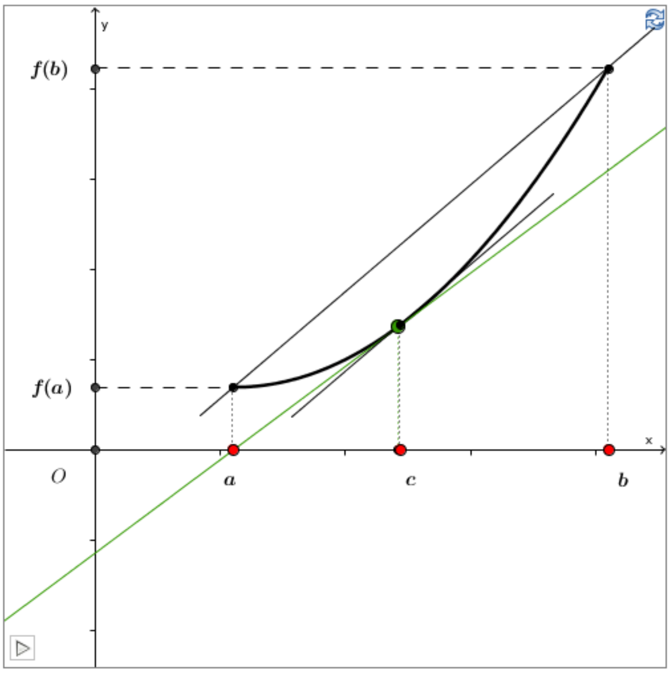

Слика 6.7. *Илустрација Лагранжове теореме*

6.2 Тејлорова и Маклоренова формула

Тејлорова[7] формула са користи за апроксимацију функције f, дефинисане у некој околини тачке a, полиномом степена n.
Претпоставимо да функција $f(x)$ има у тачки $x = a$ све изводе до степена n закључно. Имајући у виду да полином можемо записати у облику:

$$P_n(x) = \sum_{k=0}^{n} a_k (x-a)^k = \sum_{k=0}^{n} \frac{P_n^{(k)}(a)}{k!}(x-a)^k,$$

апроксимирамо функцију $f(x)$ полиномом степена n:

$$P_n(x,a) = f(a) + \frac{f'(a)}{1!}(x-a) + \frac{f''(a)}{2!}(x-a)^2 + \cdots + \frac{f^{(n)}(a)}{n!}(x-a)^n.$$

Полином $P_n(x,a)$ се назива Тејлоров полином функције $f(x)$.

Теорема 25. *Нека функција $f(x)$, непрекидна са свим својим изводима до n-тог реда закључно у некој околини U тачке a, има извод $(n+1)$-ог реда у тој околини. Ако је $x \in U$ и $p \in \mathbf{N}$, онда (за неко ξ које је између a и x) важи формула:*

$$f(x) = f(a) + \frac{f'(a)}{1!}(x-a) + \frac{f''(a)}{2!}(x-a)^2 + \cdots + \frac{f^{(n)}(a)}{n!}(x-a)^n + R_n(x)$$

$$R_n(x) = (\frac{x-a}{x-\xi})^p \frac{(x-\xi)^{n+1}}{p \cdot n!} f^{(n+1)}(\xi).$$

За $a = 0$ у претходној формули, добијамо Маклоренов[8] полином:

$$f(x) = f(0) + \frac{f'(0)}{1!}x + \frac{f''(0)}{2!}x^2 + \cdots + \frac{f^{(n)}(0)}{n!}x^n + R_n(x).$$

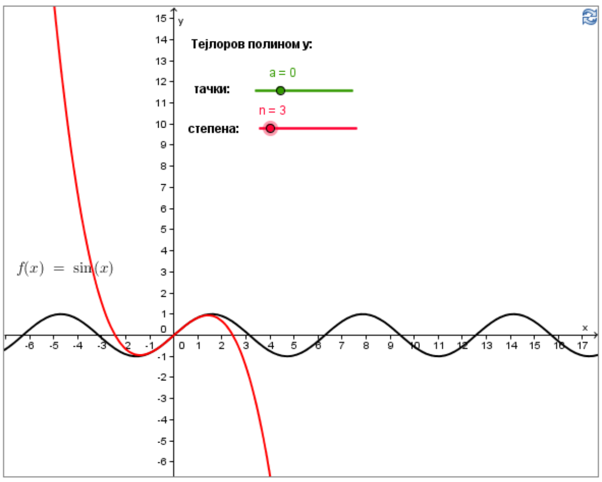

Слика 6.8. *Илустрација Тејлоровог полинома*

[7] *Brook Taylor* (1685 – 1731), амерички математичар
[8] *Colin Maclaurin*, (1698 – 1746), шкотски математичар

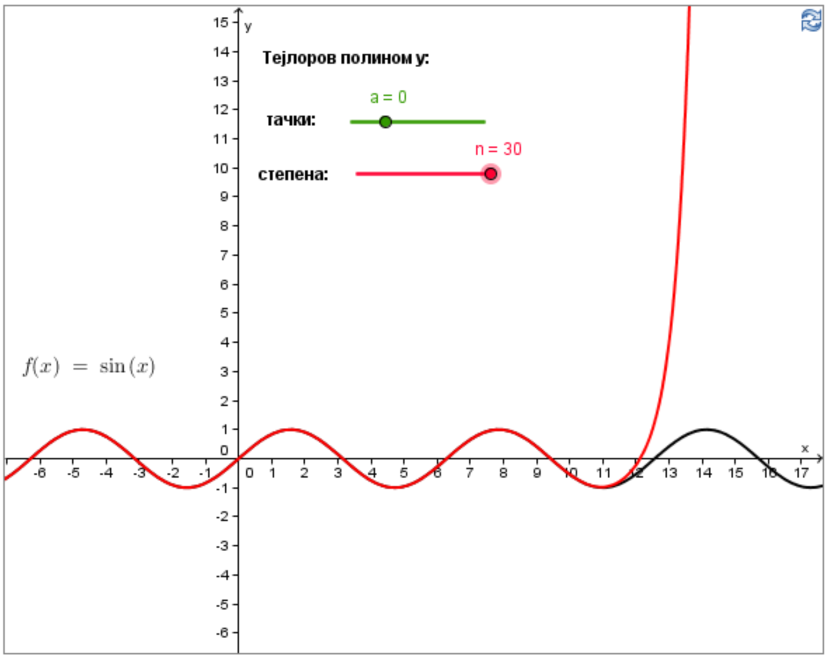

Слика 6.9. *Илустрација Тејлоровог полинома*

При апроксимацији функције $f(x)$ полиномом $P_n(x,a)$ правимо грешку која се назива остатак (детаљније у [2]) и износи:

$$R_n(x) = f(x) - P_n(x,a).$$

Облици остатка $R_n(x)$:

1) **Шлемилх - Рошов облик остатка $R_n(x)$:**

$$R_n(x) = \left(\frac{x-a}{x-\xi}\right)^p \frac{(x-\xi)^{n+1}}{p\cdot n!} f^{(n+1)}(\xi)$$

2) **Лагранжов облик остатка $R_n(x)$ (за $p = n+1, \xi = a + \theta(x-a)$):**

$$R_n(x) = \frac{(x-a)^{n+1}}{(n+1)!} f^{(n+1)}(a + \theta(x-a))$$

3) **Кошијев облик остатка $R_n(x)$ (за $p = 1, \xi = a + \theta(x-a)$):**

$$R_n(x) = \frac{(x-a)^{n+1}\cdot(1-\theta)^n}{n!} f^{(n+1)}(a + \theta(x-a))$$

4) **Пеанов облик остатка $R_n(x)$:**

$$R_n(x) = o((x-a)^n), \qquad x \to a.$$

6.3 Лопиталова правила

Теорема 26. *Лопиталово*[9] *правило*

Нека су функције f и g диференцијабилне у свакој тачки интервала (a, b) и нека су испуњени услови:

$$g'(x) \neq 0, x \neq c,$$

функције f и g теже 0 (респективно теже ка ∞) када x тежи c,

$$\exists \lim_{x \to c} \frac{f'(x)}{g'(x)}$$

Тада постоји гранична вредност:

$$\lim_{x \to c} \frac{f(x)}{g(x)}, \qquad \lim_{x \to c} \frac{f(x)}{g(x)} = \lim_{x \to c} \frac{f'(x)}{g'(x)}.$$

Теорема 27. *Лопиталово правило*

Нека су функције f и g диференцијабилне у свакој тачки интервала (a, ∞) и нека су испуњени услови:

$$g'(x) \neq 0, x \in (\alpha, \infty) \qquad \alpha > a$$

функције f и g теже 0 *(респективно теже ка ∞) када x тежи ∞*

$$\exists \lim_{x \to \infty} \frac{f'(x)}{g'(x)}$$

Тада постоји гранична вредност:

$$\lim_{x \to \infty} \frac{f(x)}{g(x)}, \qquad \lim_{x \to \infty} \frac{f(x)}{g(x)} = \lim_{x \to \infty} \frac{f'(x)}{g'(x)}.$$

Пример 36**.** *Применом Лопиталове теореме израчунати:*

$$\lim_{x \to 1} \frac{x^3 - x^2 + x + 1}{x^4 - x^3 - x + 1}.$$

Решење.

$$\lim_{x \to 1} \frac{x^3 - x^2 + x + 1}{x^4 - x^3 - x + 1} = \lim_{x \to 1} \frac{3x^2 - 2x + 1}{4x^3 - 3x^2 - 1} = \lim_{x \to 1} \frac{6x - 2}{12x^2 - 6x} = \frac{4}{6} = \frac{2}{3}.$$

Пример 37**.** *Применом Лопиталове теореме израчунати:*

$$\lim_{x \to 0} \frac{1 - \cos x}{x^2}.$$

[9] *Guillaume Fransois Antoine*, *Marquis de l'Hopital*, (1661 - 1704), француски математичар

Решење.

$$\lim_{x\to 0}\frac{1-\cos x}{x^2}=\lim_{x\to 0}\frac{\sin x}{2x}=\frac{1}{2}\lim_{x\to 0}\frac{\sin x}{x}=\frac{1}{2}.$$

Пример 38. *Применом Лопиталове теореме израчунати:*

$$\lim_{x\to\infty}x(\frac{\pi}{2}-arctgx).$$

Решење.

$$\lim_{x\to\infty}x(\frac{\pi}{2}-arctgx)=\lim_{x\to\infty}\frac{\frac{\pi}{2}-arctgx}{\frac{1}{x}}=\lim_{x\to\infty}\frac{-\frac{1}{1+x^2}}{-\frac{1}{x^2}}=1.$$

Пример 39. *Применом Лопиталове теореме израчунати:*

$$\lim_{x\to 0}xlnx.$$

Решење.

$$\lim_{x\to 0}xlnx=\lim_{x\to 0}\frac{lnx}{\frac{1}{x}}=\lim_{x\to 0}(-x)=0.$$

Пример 40. *Применом Лопиталове теореме израчунати:*

$$\lim_{x\to\infty}\frac{x^3}{e^{3x}}.$$

Решење.

$$\lim_{x\to\infty}\frac{x^3}{e^{3x}}=\lim_{x\to\infty}\frac{3x^2}{3e^{3x}}=\lim_{x\to\infty}\frac{2x}{3e^{3x}}=\lim_{x\to\infty}\frac{2}{9e^{3x}}=0.$$

6.4 Монотоност

Теорема 28. *Нека је функција f непрекидна на затвореном интервалу $[a, b]$ и диференцијабилна на отвореном интервалу (a, b).*

1) Ако је $f'(x) > 0$ за свако $x \in (a, b)$, тада је функција f монотоно растућа на интервалу $[a, b]$.
2) Ако је $f'(x) < 0$ за свако $x \in (a, b)$, тада је функција f монотоно опадајућа на интервалу $[a, b]$.

Доказ. Примењујући Лагранжову теорему добијамо да је за све:

$$x_1, x_2 \in [a, b], x_1 < x_2$$

$$f(x_1) - f(x_2) = f'(c)(x_1 - x_2), c \in [x_1, x_2]$$

Ако је $f'(x) > 0$ за свако $x \in (a, b)$, тада важи $x_1 < x_2 \Rightarrow f(x_1) < f(x_2)$.
Што значи да је функција f монотоно растућа на интервалу $[a, b]$.
Аналогно се доказује за монотоно опадајућу функцију f. □

Теорема 29. *Нека је функција f непрекидна на затвореном интервалу $[a, b]$ и диференцијабилна на отвореном интервалу (a, b).*

1) Ако је f монотоно растућа на интервалу $[a, b]$, тада је $f'(x) \geq 0$ за свако $x \in (a, b)$.
2) Ако је функција f монотоно опадајућа на интервалу $[a, b]$, тада је $f'(x) \leq 0$ за свако $x \in (a, b)$.

Доказ. Доказ теореме следи непосредно из дефиниције првог извода. Ако је функција f монотоно растућа на интервалу $[a, b]$, тада је за све:

$$x, x + h \in [a, b], h \neq 0$$

$$\frac{f(x + h) - f(x)}{h} \geq 0$$

$$f'(x) = \lim_{h \to 0} \frac{f(x + h) - f(x)}{h} \geq 0$$

Аналогно се доказује за монотоно опадајућу функцију f . □

Тачке у којима је извод функције једнак нули (или не постоји) се називају **стационарне (или критичне) тачке.**

Теорема 30. *Ако је функција f непрекидна на интервалу (a, b) и има екстремну вредност (тј. локални минимум или локални максимум) у тачки c, $c \in (a, b)$, тада је тачка c критична тачка функције f (тј. или је $f'(c) = 0$ или $f'(c)$ не постоји).*

Доказ. Доказ следи из Фермаове теореме. □

Геометријска интерпретација наведене теореме је да диференцијабилна функција има хоризонталну тангенту у тачки локалног екстрема.

Теорема 31. *Нека је функција $f : [a, b] \to \mathbf{R}$ непрекидна на затвореном интервалу $[a, b]$, диференцијабилна на отвореном интервалу (a, b) и нека је тачка c критична тачка за функцију f.*

1) *Ако је $f'(x) > 0$ за $x \in (a, c)$, а $f'(x) < 0$ за $x \in (c, b)$, тада функција f има локални максимум у тачки c.*
2) *Ако је $f'(x) < 0$ за $x \in (a, c)$, а $f'(x) > 0$ за $x \in (c, b)$, тада функција f има локални минимум у тачки c.*
3) *Ако је $f'(x) > 0$ или $f'(x) < 0$ за све $x \in (a, b)$, тада функција f нема екстремне вредности у тачки c.*

Теорема 32. *Нека је функција f два пута диференцијабилна на отвореном интервалу (a, b) који садржи тачку c и нека је $f'(c) = 0$.*

1) *Ако је $f"(c) < 0$ тада функција f има локални максимум у тачки c.*
2) *Ако је $f"(c) > 0$ тада функција f има локални минимум у тачки c.*

Пример 41. *Одредити интервале монотоности и екстремне вредности за функцију $f(x) = x^3 + x^2 - 5x - 5$.*

Решење.

$$f(x) = x^3 + x^2 - 5x - 5 \Rightarrow f'(x) = 3x^2 + 2x - 5 = (3x + 5)(x - 1)$$

Функција $f(x)$ је позитивна за $x \in (-\infty, -5/3)$ и $x \in (1, \infty)$, па расте на тим интервалима, а опада на интервалу $(-5/3, 1)$. Функција f достиже максимум у тачки $x = -5/3$, а минимум у тачки $x = 1$.

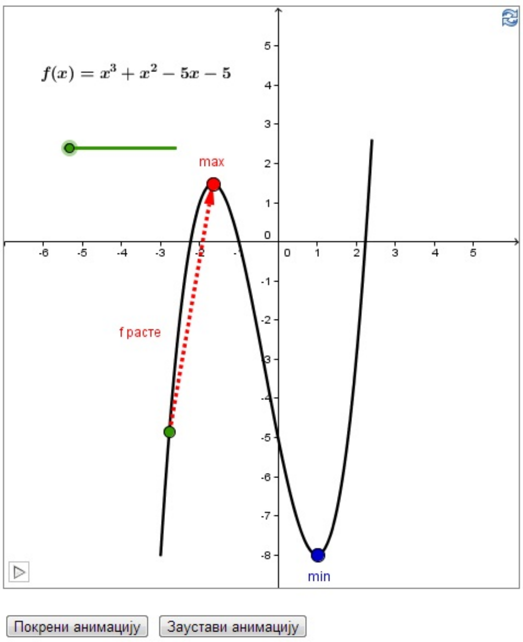

Слика 6.10. *График и монотоност функције $f(x) = x^3 + x^2 - 5x - 5$*

6.5 Конвексност

Дефиниција: Нека је функција f диференцијабилна на интервалу (a, b). График функције f је ***конвексан (конкаван)*** на интервалу (a, b), ако за свако $c \in (a, b)$ и за свако $x \in (a, b) \setminus \{c\}$ важи:

$$f(x) > y_t(x)$$

$$(f(x) < y_t(x))$$

где је $y_t(x) = f(c) + f'(c)(x - c)$ једначина тангенте на криву $y = f(x)$ у тачки $(c, f(c))$.

Ако је график функције f конвексан (конкаван) на интервалу (a, b), каже се да је и функција f **конвексна (конкавна)** на интервалу (a, b).

Теорема 33. *Нека је функција f два пута диференцијабилна на интервалу (a, b).*

1) *Ако је $f'' > 0$ за $\forall x \in (a, b)$, тада је функција f конвексна над (a, b).*
2) *Ако је $f'' < 0$ за $\forall x \in (a, b)$, тада је функција f конкавна над (a, b).*

Дефиниција 19**.** Нека је функција f непрекидна на интервалу (a, b) и диференцијабилна у тачки $c \in (a, b)$. Тачка $P(c, f(c))$ је ***превојна тачка*** графика функције f ако постоји такво $\delta > 0$ да је функција f конвексна на интервалу $(c - \delta, c)$, а конкавна на интервалу $(c, c + \delta)$ (или: да је функција f конкавна на интервалу $(c - \delta, c)$, а конвексна на интервалу $(c, c + \delta)$).

Из наведене дефиниције следи да је услов: $f''(c) = 0$ потребан да функција има превојну тачку (не и довољан).

Теорема 34. *Нека је функција диференцијабилна у тачки $c \in (a, b)$ и има други извод на интервалу (a, b). Тачка $P(c, f(c))$ је превојна тачка графика функције f ако важи један од следећа два услова:*

1) *$f'' > 0$ за $x \in (a, c)$ и $f'' < 0$ за $x \in (c, b)$ или*
2) *$f'' < 0$ за $x \in (a, c)$ и $f'' > 0$ за $x \in (c, b)$.*

Пример 42**.** *Дата је функција $f(x) = x^3$, одредити њене интервале конвексности/конкавности и превојне тачке.*

Решење.

Други извод функције $f(x) = x^3$ је $f''(x) = 6x$, а како је $f''(0) = 0$ то је испуњен потребан услов да тачка $(0, f(0)) = (0, 0)$ буде превојна тачка графика функције f. Функција $f(x) = x^3$ је:

1) **конкавна** за $x > 0$ јер има негативан други извод (све тачке графика функције су испод тангенте било које тачке из овог интервала), а

2) **конвексна** за $x < 0$ јер има позитиван други извод (све тачке графика функције су изнад тангенте било које тачке из овог интервала).

Следи да је тачка $f(0) = (0, 0)$ **превојна тачка** графика функције f.

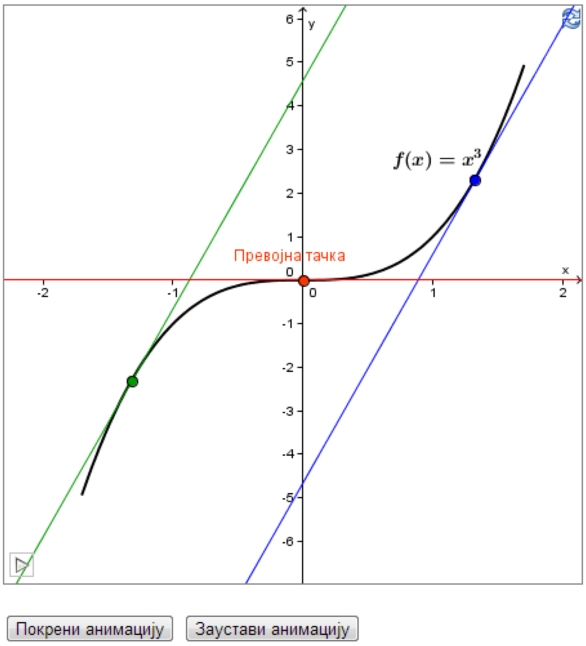

Слика 6.11. *График функције* $f(x) = x^3$

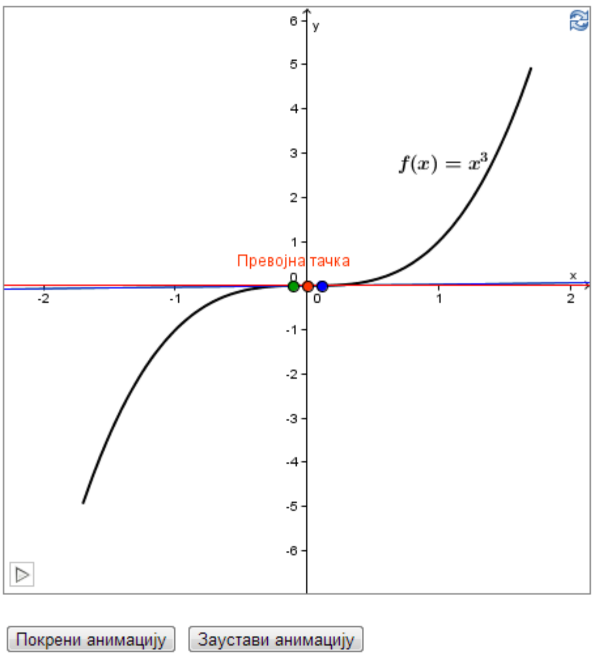

Слика 6.12. *График функције* $f(x) = x^3$

6.6 Графици функција

У циљу лакшег и бржег сагледавања својстава функције (дате аналитичким изразом) и скицирања њеног графика, обично се користи следећа схема (као што се може видети у [2]):

1) Одредити област дефинисаности функције.
2) Испитати специјална својства функције (парност, периодичност, ...).
3) Одредити нуле и знак функције.
4) Наћи први и други извод функције.
5) Одредити интервале монотоности и екстремне вредности.
6) Испитати конвексност/конкавност и одредити превојне тачке.
7) Испитати понашање функције на рубу домена; па одредити асимптоте.
8) Одредити остале специфичности функције и скицирати њен график.

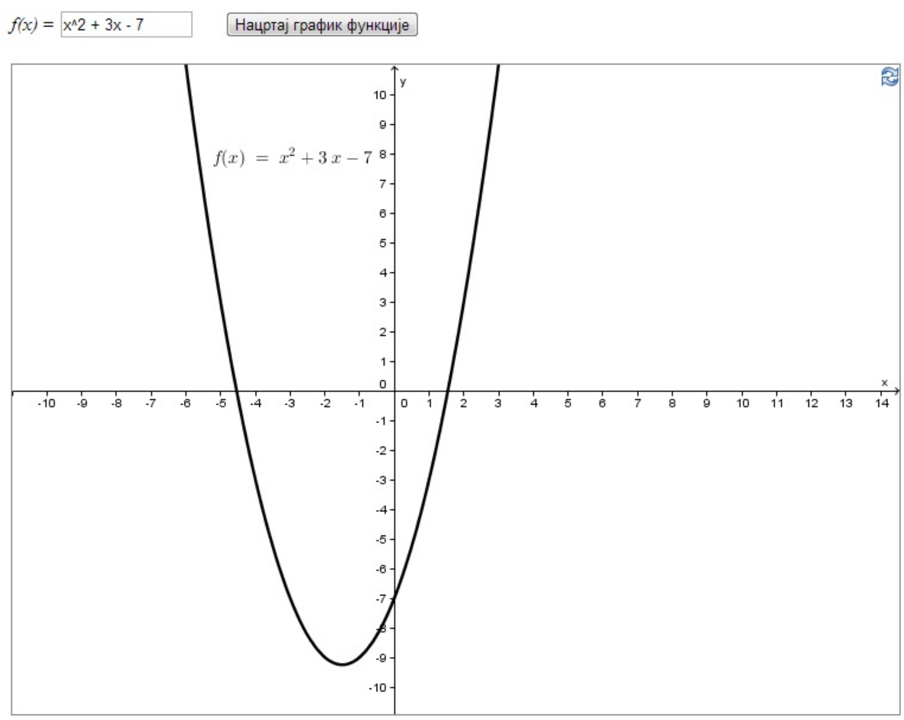

Слика 6.13. *Аплет који скицира функцију f коју је задао корисник*

У наставку рада следе примери детаљно испитаних функција са аплетима скицираних графика. Сваки од аплета омогућава визуелни интерактивни приказ одређеног својства функције, уз претходно одобравање корисника.

Пример 43. *Испитати особине и скицирати график функције:*

$$f(x) = ln\frac{(x-1)}{(x+1)}.$$

Особине функције f:

1) **Домен функције** f : је $\mathbf{R}\setminus(-1,1)$
2) **Нуле функције** f : нема их
3) **Знак функције** f : је позитиван за $x<-1$, иначе негативан
4) **Монотоност функције** f : $f'(x) = \frac{2}{(x-1)(x+1)}$
   па функција f расте за свако x из домена
5) **Екстреми функције** f : нема их
6) **Конвексност/конкавност функције** f : $f''(x) = \frac{4x}{(x-1)^2(x+1)^2}$
   па је функција f конвексна за $x\in(-\infty,-1)$, иначе конкавна
7) **Превојна тачка** функције f : нема их
8) **Асимптота функције** f : је хоризонтална $y=0$

График функције f:

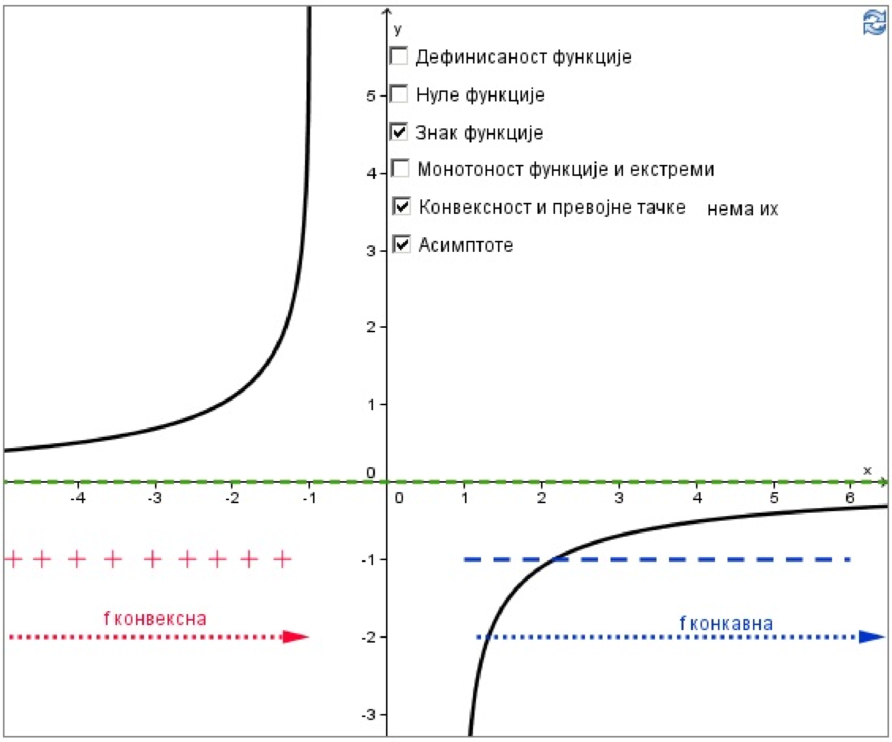

Слика 6.14. *График функције* $f(x) = ln\frac{(x-1)}{(x+1)}$

Пример 44. *Испитати особине и скицирати график функције:*

$$f(x) = xe^x.$$

Особине функције f:

1) **Домен функције** f : је $\mathbf{R}$
2) **Нула функције** f : је у тачки $x = 0$
3) **Знак функције** f : је позитиван за $x > 0$, иначе негативан
4) **Монотоност функције** f : $f'(x) = e^x \cdot (x+1)$
   па функција f опада за $x \in (-\infty, -1)$, иначе расте
5) **Екстрем функције** f : је у тачки $x = -1$, где функција f минимум
6) **Конвексност/конкавност функције** f : $f''(x) = e^x \cdot (x+2)$
   па је функција f конвексна за $x \in (-2, \infty)$, иначе конкавна
7) **Превојна тачка** функције f : је тачка $(-2, f(-2))$
8) **Асимптота функције** f : је хоризонтална $y = 0$

График функције f:

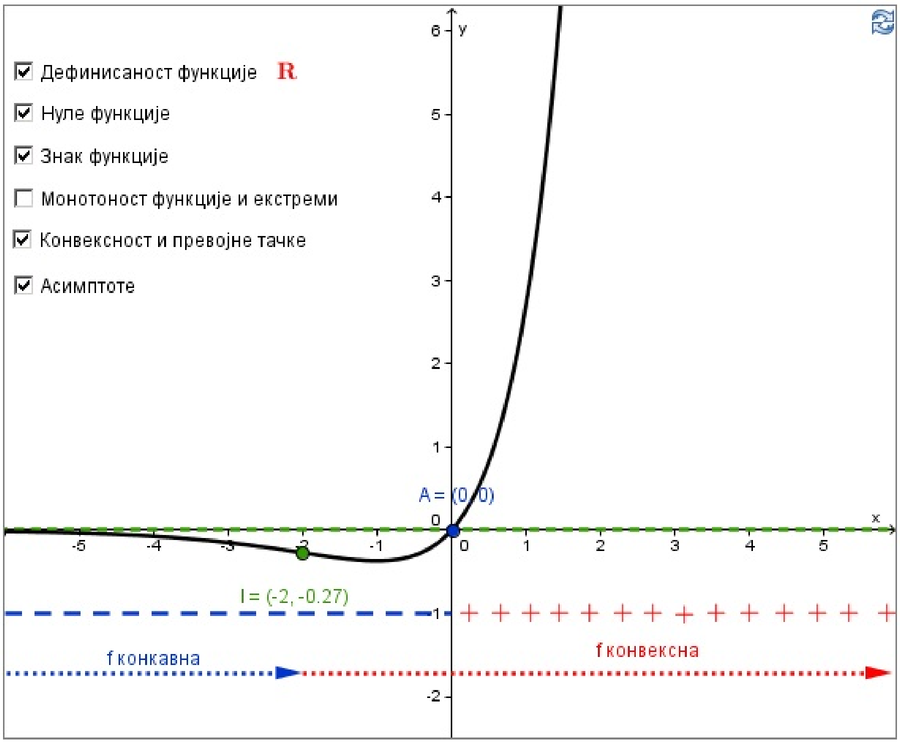

Слика 6.15. *График функције* xe^x

Пример 45. *Испитати особине и скицирати график функције:*

$$f(x) = \frac{(x-1)}{(x^2-3x+2)}.$$

Особине функције f:

1) **Домен функције** f : је $\mathbf{R} \setminus \{2\}$
2) **Нула функције** f : нема их
3) **Знак функције** f : је позитиван за $x > 2$, иначе негативан
4) **Монотоност функције** f : $f'(x) = \frac{-1}{(x-2)^2}$
   па функција f опада за свако x из домена
5) **Екстреми функције** f : нема их
6) **Конвексност/конкавност функције** f : $f''(x) = \frac{2}{(x-2)^3}$
   па је функција f конвексна за $x \in (2, \infty)$, иначе конкавна
7) **Превојне тачке** функције f : нема их
8) **Асимптоте функције** f : су вертикална $x = 2$ и хоризонтална $y = 0$

График функције f:

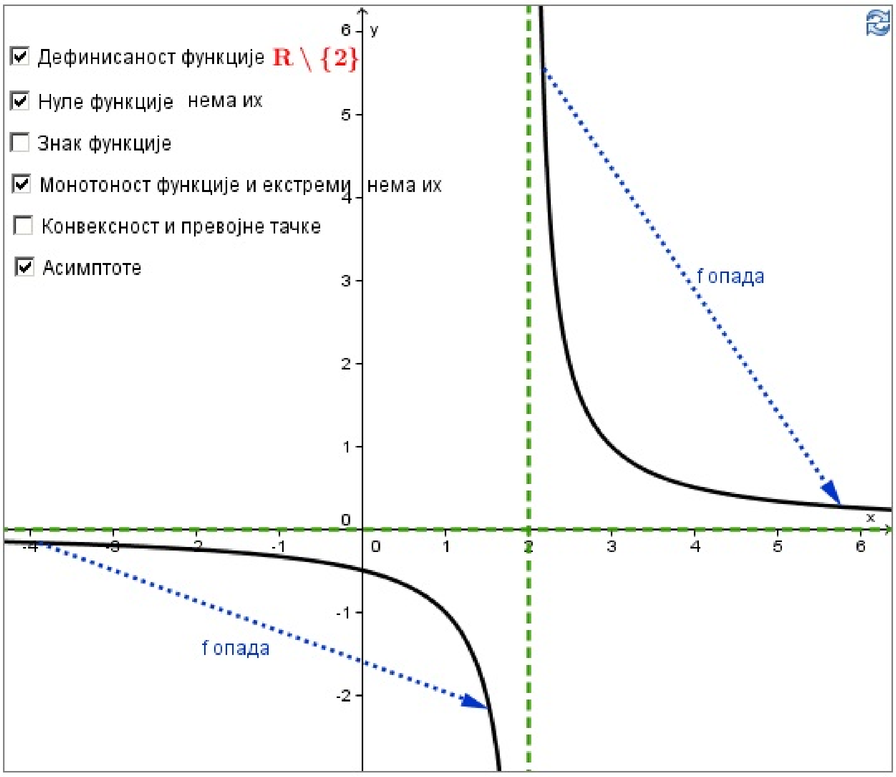

Слика 6.16. *График функције* $f(x) = \frac{(x-1)}{(x^2-3x+2)}$

Пример 46. *Испитати особине и скицирати график функције:*

$$f(x) = e^{\frac{1}{x}}.$$

Особине функције f:

1) **Домен функције** f : је $\mathbf{R} \setminus \{0\}$
2) **Нула функције** f : нема их
3) **Знак функције** f : је позитиван за свако x
4) **Монотоност функције** f : $f'(x) = \frac{-1}{x^2} \cdot e^x$
   па функција f опада за свако x
5) **Екстреми функције** f : нема их
6) **Конвексност/конкавност функције** f : $f''(x) = \frac{1}{x^4} \cdot e^x \cdot (2x+1)$
   па је функција f конвексна за $x \in (-\frac{1}{2}, \infty)$, иначе конкавна
7) **Превојна тачка** функције f : је тачка $(-\frac{1}{2}, f(-\frac{1}{2}))$
8) **Асимптоте функције** f : су вертикална $x = 0$ и хоризонтална $y = 1$

График функције f:

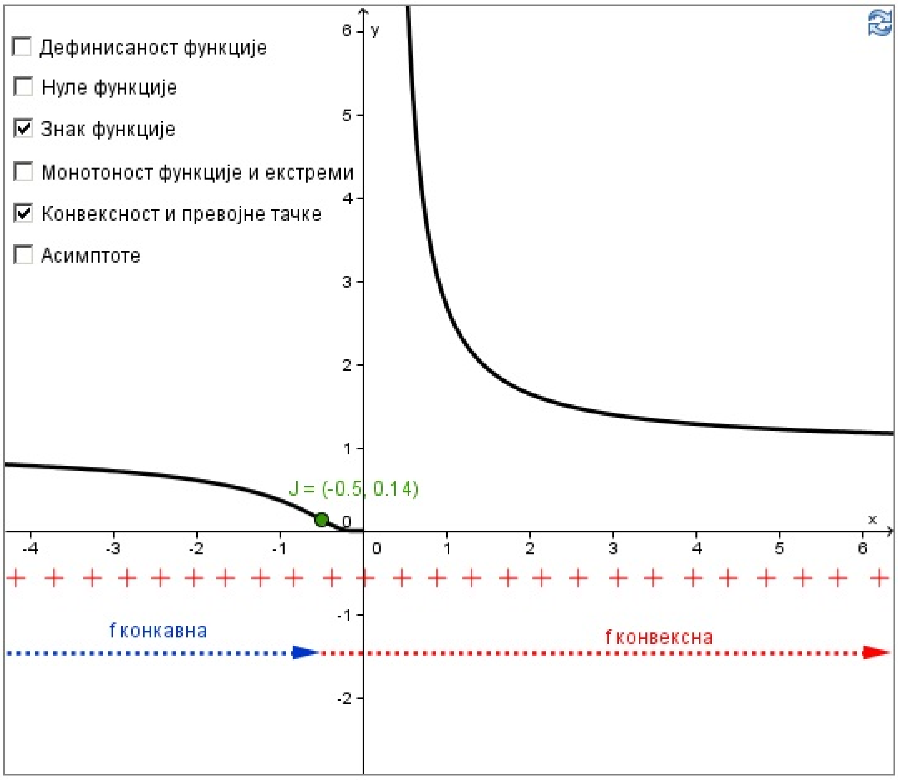

Слика 6.17. *График функције* $f(x) = e^{\frac{1}{x}}$

Пример 47. *Испитати особине и скицирати график функције:*

$$f(x) = \frac{(x-1)^3}{(x+1)^2}.$$

Особине функције f:

1) **Домен функције** f : је $\mathbf{R} \setminus \{-1\}$
2) **Нула функције** f : је у тачки $x = 1$
3) **Знак функције** f : је позитиван за $x > 1$, иначе негативан
4) **Монотоност функције** f : $f'(x) = \frac{(x-1)^2(x+5)}{(x+1)^3}$
   па функција f опада за $x \in (-5, 1)$, иначе расте
5) **Екстреми функције** f : су у тачкама $x = -5$ и $x = 1$, где функција f
   респективно достиже максимум и минимум
6) **Конвексност/конкавност функције** f : $f''(x) = \frac{24(x-1)}{(x+1)^4}$
   па је функција f конвексна за $x \in (1, \infty)$, иначе конкавна
7) **Превојна тачка** функције f : је тачка $(1, 0)$
8) **Асимптоте функције** f : су вертикална $x = -1$ и коса $y = x - 5$

График функције f:

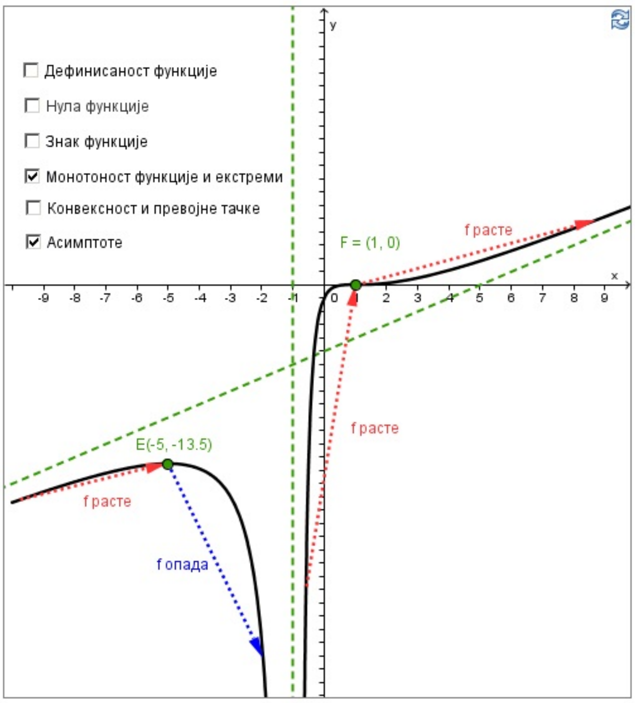

Слика 6.18. *График функције* $\frac{(x-1)^3}{(x+1)^2}$

Пример 48. *Испитати особине и скицирати график функције:*

$$f(x) = x^{\frac{2}{3}}e^{-x}.$$

Особине функције f:

1) **Домен функције** f : је $\mathbf{R}$
2) **Нула функције** f : је у тачки $x = 0$
3) **Знак функције** f : је позитиван за свако x
4) **Монотоност функције** f : $f'(x) = \frac{e^{-x}\cdot(2-3x)}{3x^{\frac{1}{3}}}$
   па функција f расте за $x \in (0, \frac{2}{3})$, иначе опада
5) **Екстреми функције** f : су у тачкама $x = \frac{2}{3}$ и $x = 0$, где функција f респективно достиже максимум и минимум
6) **Конвексност/конкавност** функције f : $f''(x) = \frac{e^{-x}\cdot(9x^2-12x-2)}{9x^{\frac{4}{3}}}$
   па је функција f конкавна за: $x \in (\frac{2-\sqrt{6}}{3}, \frac{2+\sqrt{6}}{3})$ иначе конвексна
7) **Превојне тачке функције** f : су тачке: $(\frac{2-\sqrt{6}}{3}, f(\frac{2-\sqrt{6}}{3})), (\frac{2+\sqrt{6}}{3}, f(\frac{2+\sqrt{6}}{3}))$
8) **Асимптота функције** f : је хоризонтална $y = 0$

График функције f:

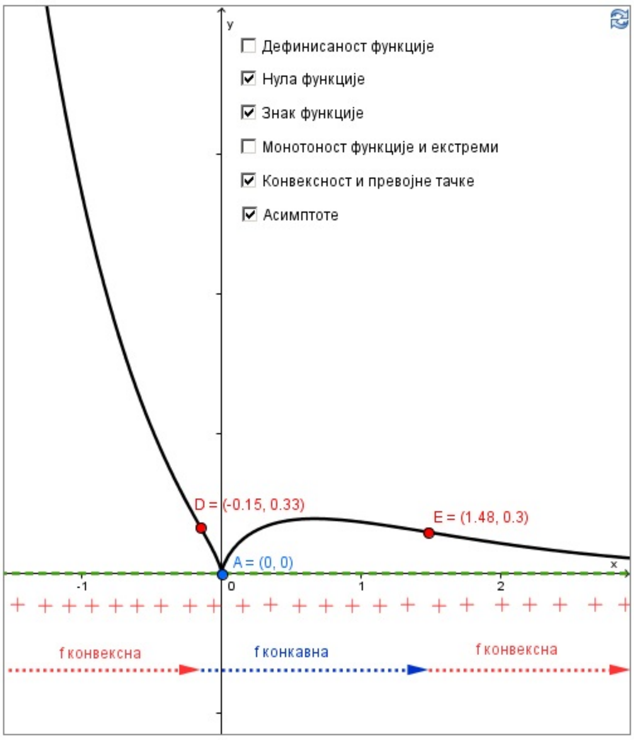

Слика 6.19. *График функције* $f(x) = x^{\frac{2}{3}}e^{-x}$

Пример 49. *Испитати особине и скицирати график функције:*

$$f(x) = \ln\frac{1-x}{x+5}.$$

Особине функције f:

1) **Домен функције** f : је $(-5, 1)$
2) **Нула функције** f : је у тачки $x = -2$
3) **Знак функције** f : је позитиван за $x < -2$, иначе негативан
4) **Монотоност функције** f : $f'(x) = \frac{-6}{(1-x)\cdot(x+5)}$
   па функција f опада за $x \in (-5, 1)$
5) **Екстреми функције** f : нема их
6) **Конвексност/конкавност функције** f : $f''(x) = \frac{6(-2x-4)}{(1-x)^2\cdot(x+5)^2}$
   па је функција f конвексна за $x \in (-5, -2)$, иначе конкавна
7) **Превојна тачка функције** f : је тачка $(-2, 0)$
8) **Асимптоте функције** f : су вертикалне $x = -5$ и $x = 1$

График функције f:

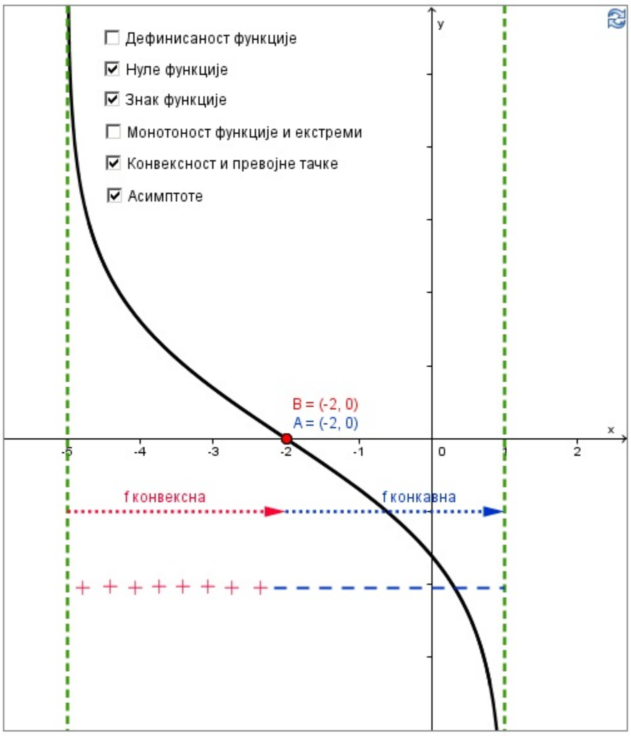

Слика 6.20. *График функције* $f(x) = \ln\frac{1-x}{x+5}$

Пример 50. *Испитати особине и скицирати график функције:*

$$f(x) = \sqrt[3]{x^3 + 2x^2}.$$

Особине функције f:

1) **Домен функције** f : је $\mathbf{R}$
2) **Нуле функције** f : су у тачкама $x = -2$ и $x = 0$
3) **Знак функције** f : је позитиван за $x > -2$, иначе негативан
4) **Монотоност функције** f : $f'(x) = \frac{3x+4}{3\sqrt[3]{x\cdot(x+2)^2}}$
   па функција f опада за $x \in (-\frac{4}{3}, 0)$
5) **Екстреми функције** f : су у тачкама $x = -\frac{4}{3}$ и $x = 0$ на којима
   функција f достиже, респективно, максимум и минимум
6) **Конвексност/конкавност** функције f : $f''(x) = \frac{-8}{9x\cdot(x+2)\cdot\sqrt[3]{x\cdot(x+2)^2}}$
   па је функција f конвексна за $x \in (-\infty, -2)$, иначе конкавна
7) **Превојна тачка функције** f : је тачка $(-2, 0)$
8) **Асимптота функције** f : је коса асимптота $y = x + 2/3$

График функције f:

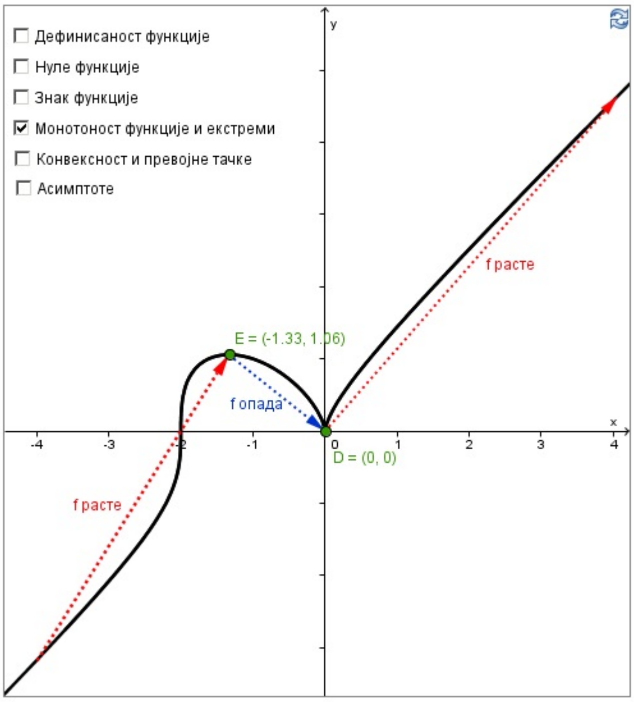

Слика 6.21. *График функције* $f(x) = \sqrt[3]{x^3 + 2x^2}$

Пример 51. *Испитати особине и скицирати график функције:*

$$f(x) = \frac{1 - sinx}{1 + sinx}.$$

Особине функције f:

1) **Домен функције** f : је $\mathbf{R} \setminus \{-\frac{\pi}{2} + 2k\pi, k \in \mathbf{Z}\}$
2) **Нуле функције** f : су у тачкама $x = \frac{\pi}{2} + 2k\pi, k \in \mathbf{Z}$
3) **Знак функције** f : је позитиван за свако x из домена
4) **Период функције** f : је 2π
5) **Монотоност функције** f : $f'(x) = \frac{-2cosx}{(1+sinx)^2}$
   па функција f опада за $x \in (-\frac{\pi}{2} + 2k\pi, \frac{\pi}{2} + 2k\pi)$, $k \in \mathbf{Z}$, а расте за $x \in (\frac{\pi}{2} + 2k\pi, \frac{3\pi}{2} + 2k\pi)$, $k \in \mathbf{Z}$
6) **Екстреми функције** f : су у тачкама $x = \frac{\pi}{2} + 2k\pi$, $k \in \mathbf{Z}$ на којима функција f достиже минимум
7) **Конвексност/конкавност** функције f : $f''(x) = \frac{-2sin^2x+2sinx+4}{(1+sinx)^3}$
   па је функција f конвексна за свако x из домена
8) **Превојна тачка функције** f : нема их
9) **Асимптоте функције** f : су вертикалне асимптоте $x = -\frac{\pi}{2} + 2k\pi$, $k \in \mathbf{Z}$

График функције f:

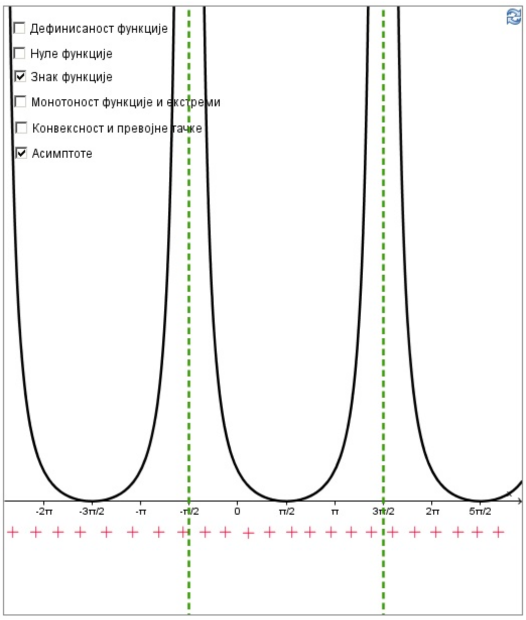

Слика 6.22. *График функције* $f(x) = \frac{1-sinx}{1+sinx}$

7 ГеоГебра

ГеоГебра је програмски пакет иницијално намењен за учење и интерактивну наставу математике (геометрије, алгебре, анализе, статистике,...) за узраст од основне школе до универзитетског нивоа.

Слика 7.1 *ГеоГебра знак*

Развијен је од стране **Маркуса Хоенвартера**[10] и међународног тима програмера. Овај програмски пакет је једноставан за употребу, а његово коришћење олакшава и постојање: бесплатне инсталације, упутства за употребу и помоћи при раду, као и мноштво готових материјала, чији се број процењује на више хиљада.

Програмски пакет ГеоГебра је програм намењен за динамичку геометрију, а са друге стране је у програм могуће алгебарски уности: координате тачки, једначине правих и др. при чему су ова два уноса међусобно зависна.

Комуникација и зависност ова два приступа су основне карактеристике ГеоГебре (отуда јој и назив: ,,Гео” - од геометрија и ,,Гебра” - од алгебра) која корисницима омогућава лакше савладавање, визуелизацију и повезивање разних математичких концепата.

Круцијалне карактеристике овог програма које омогућавају продуктивнији процес математичке едукације на свим нивоима су: визуелизација апстрактних концепата, повезивање различитих области математике и мотивација корисницима у учењу. Геогебра омогућава да, кроз интерактивност у сазнавању разних концепта, учење постане откриће. Тиме се постиже предуслов за мотивисаност ученика, а и популаризација математике и науке уопште.

Данас су примене ГеоГебре изван граница употребе у настави; ГеоГебра се користи и за моделовање садржаја попут аутоматског кретања и тродимензионих појава и објеката.

[10] Markus Hohenwarter

Пример 52. *Визуелизација апстрактних концепата*

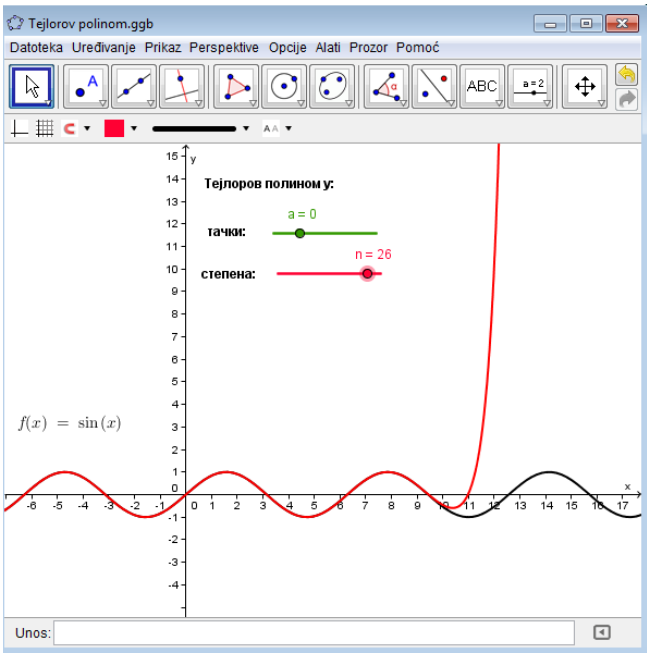

Слика 7.2. *Анимација Тејлоровпг полинома*

Пример 53. *Повезивање различитих области математике*

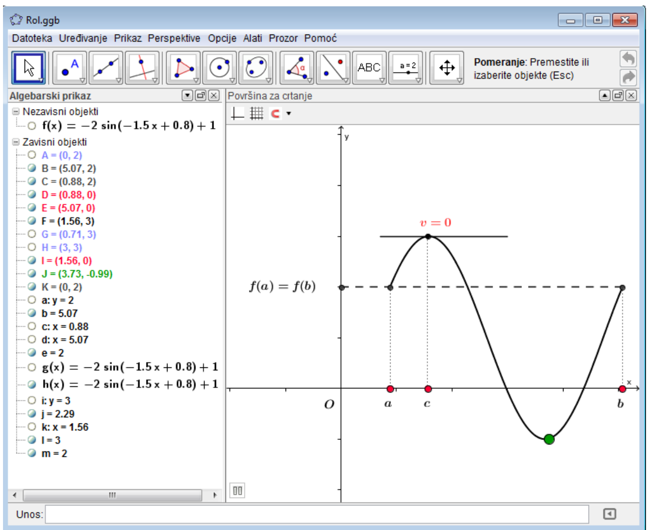

Слика 7.3. *Алгебарски и геометријски приказ анимације Ролове теореме у ГеоГебри*

8 Закључак

Истраживања о визуелизацији у математичком образовању развила су се на основу студија из психологије још касних 1970 - их година.
Од тог периода извршена су многа истраживања (Antonietti и Angelini; Bakar и Tall; Bodner и Goldin; Hershkowitz, Friedlander и Dreyfus; Lopez-Real; Mariotti; O'Brien; Presmeg; Shama и Dreyfus; Yerushalmy и Gafni; Zimmerman и Kaningem; 1991), Bishop (1983), Kosslyn (1980), Krutetskii (1976), Presmeg (1986), Gutierez (1996), Ierushalmi, Shternberg, и Galad (1999)) која се односе на: визуелизацију у решавању проблема и учењу; визуелну репрезентацију у учењу математике; визуелизацију у учењу 3 - димензионалне геометрије; визуелизацију у тригонометрији; визуелизацију у статистици; визуализацију као средство за смислено решавање проблема у алгебри; визуелни аспект компјутерске технологије у динамичком учењу математике и др. и која сведоче о корисности визуелизације у учењу и подучавању математичких садржаја (као што се детаљно може видети у [10]).

Мастер рад је конципиран да олакша учење, разумевање и подучавање области математичке анализе - диференцијалног рачуна, визуелизацијом ове теме. Осмишљен је као помоћно наставно средство које ће подучавање учинити продуктивнијим и интерактивнијиим а, са великом надом, и учење занимљивијим. У том циљу наведени су конкретни предлози за унапређење наставног процеса. Акценат у раду је стављен и на популаризацију математике, па су скициране везе између теорије, задатака и примене у реалном контексту. Предност оваквог облика рада (електронске лекције) је доступност материјала у сваком тренутку за учење, подучавање и проверу знања кроз интерактивне садржаје. Прилагођавање теме, којом се рад бави, различитим узрастима ученика у средњошколском и универзитетском образовању се реализовао уз помоћ програма за динамичку визуеализацију математичких појмова ,,ГеоГебра". Са друге стране, како се највећи део материјала заснива на [1], рад се првенствено базирао на потребама студената природних наука за овом темом.

Као прилог, у уводу су наведена истраживања која доказују значај и потребност визуелизације математичких концепата, али за даља разматрања ипак остаје отворено питање колико визуализација примењена у овом раду помаже математичку апстракцију и генерализацију обрађене области.

Литература

[1] Хаџић Олга, Такачи Ђурђица, *,,Математика за студенте природних наука"*, Нови Сад, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет у Новом Саду, 1998.

[2] Аднађевић Душан, Каделбург Зоран, *,,Математичка анализа* 1*"*, Београд, Математички факултет, 2008.

[3] Божић Милан, *,,Преглед историје и филозофије математике"*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

[4] Станић Зоран, *,,Увод у нумеричку математику"* - скрипта, Математички факултет, Београд, 2010.

[5] Ивановић Живорад, Огњановић Срђан, *,,Математика* 4*: збирка задатака и тестова за* 4*. разред гимназија и техничких школа"*, Круг, Београд, 2005.

[6] Ивановић Живорад, Огњановић Срђан, *,,Математика* 2*: збирка задатака и тестова за* 2*. разред гимназија и техничких школа"*, Круг, Београд, 2004.

[7] Ивановић Живорад, Огњановић Срђан, *,,Математика* 1*: збирка задатака и тестова за* 1*. разред гимназија и техничких школа"*, Круг, Београд, 2003.

[8] Смирнов В. И, *,,Курс виышей математики"*, Наука, Москва, 1974.

[9] Ћорић Бранислав, Салатић Ратко, *,,Динамика грађевинских конструкција"*, Грађевинска књига, Београд, 2011

[10] Истраживања о визуелизацији у математичком образовању, http://www.kaputcenter.umassd.edu